

جنبش عدم تعهد:
سابقه، تشکيلات و الزامات فراروی

کد موضوعی: ۲۶۰

شماره مسلسل: ۱۲۵۳۰

شهریورماه ۱۳۹۱

دفتر: مطالعات سیاسی

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۱	مقدمه
۲	تاریخچه جنبش عدم تعهد
۵	بنیانگذاران جنبش عدم تعهد و اولین گردهمایی آنان
۱۲	ساختار جنبش عدم تعهد
۱۲	ارگان‌های جنبش عدم تعهد
۱۶	سازوکارها و راهکارهای اجرایی جنبش عدم تعهد
۱۸	شرایط عضویت
۱۹	مؤلفه‌ها و محرک‌های واگرایی و همگرایی
۲۴	ظرفیت‌های جنبش عدم تعهد
۲۶	جمهوری اسلامی ایران و جنبش عدم تعهد
۲۷	قطعنامه‌ها و بیانیه‌های جنبش عدم تعهد با رویکرد به ایران و مسائل جهان اسلام
۳۱	اهمیت اجلاس تهران و فرصت‌های آن برای ایران
۳۲	ریاست ایران بر جنبش عدم تعهد و الزامات فراروی
۳۵	منابع و مآخذ

جنبش عدم تعهد: سابقه، تشکیلات و الزامات فراروی

چکیده

جنبش عدم تعهد یا گروه غیرمتعهدها جنبشی متشکل از ۱۲۰ کشور است که منافع و اولویت‌های کشورهای در حال توسعه را نمایندگی می‌کند. این جنبش تلاشی از سوی کشورهای در حال توسعه برای رهایی از وابستگی و تعهد به منافع قدرت‌های سلطه‌جو در دوره جنگ سرد بود، با این حال با فروپاشی نظام دو قطبی، تلاش برای حفظ منافع کشورهای عضو در برابر اهداف توسعه‌طلبانه قدرت‌های بزرگ به انگیزه‌ای قوی برای حفظ موجودیت و توسعه فعالیت‌های این جنبش تبدیل شد. جنبش عدم تعهد در صورت تجمیع ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل خویش از قابلیت بالایی برای افزایش نقش و نفوذ خود در معادلات جهانی برخوردار خواهد بود. در این میان آغاز ریاست جمهوری اسلامی ایران بر این جنبش می‌تواند سرآغاز دور تازه‌ای از نقش‌آفرینی غیرمتعهدها در عرصه بین‌الملل باشد.

مقدمه

شانزدهمین اجلاس سران کشورهای عضو جنبش عدم تعهد پنجم تا دهم شهریورماه در تهران با شعار «صلح پایدار در سایه مدیریت مشترک جهانی» برگزار خواهد شد. در واقع جمهوری اسلامی ایران میزبان یکی از مهمترین و فراگیرترین اجلاس‌های جهانی خواهد بود و به‌موجب آن ریاست و هدایت یکی از نهادهای مهم بین‌المللی را برعهده خواهد گرفت. در حال حاضر ۱۲۰ کشور عضو جنبش عدم تعهد بوده و علاوه بر آن ۱۷ کشور و ۱۰ سازمان بین‌المللی نیز به‌عنوان عضو ناظر در این جنبش فعالیت می‌کنند. ترکیب این جنبش که آن را در مقام دومین نهاد بین‌المللی دنیا بعد از سازمان ملل از حیث تعداد اعضا قرار می‌دهد به‌خوبی از اهمیت و موقعیت چشمگیر این گروه حکایت دارد. از این‌رو میزبانی از اجلاس غیرمتعهدها از یکسو و در اختیار گرفتن ریاست آن از سوی دیگر به‌منزله فرصت و ظرفیتی مهم برای جمهوری اسلامی ایران جهت تقویت نقش و نفوذ بین‌المللی خود و ارتقای اعتبار خویش در سطح جهان محسوب می‌شود. با توجه به اهمیت موضوع، در این گزارش تلاش خواهد شد تا ضمن معرفی جنبش عدم تعهد از حیث نحوه شکل‌گیری و اهداف و ساختار، الزامات فراروی آن در دوره جدید مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

تاریخچه جنبش عدم تعهد

جنبش عدم تعهد به‌عنوان یک تشکل مهم بین‌المللی، از مجموعه‌های تأثیرگذار بر روند تحولات جهان است. این جنبش از همان ابتدای تشکیل به‌مثابه نشانه‌ای از پایان دوران استعمار، اعلام مخالفت با پذیرش سلطه قدرت‌های بزرگ و تریبونی آزاد برای اعلام نظرات و مواضع کشورهای جهان سوم و درحال توسعه بود و عضویت در آن به‌منزله دستیابی به استقلال سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به‌شمار می‌آمد.

زمینه‌های مهم تاریخی در روند تکوین جنبش عدم تعهد را می‌توان گردهمایی‌های منطقه‌ای در آسیا و آفریقا بین سال‌های ۱۹۴۷ تا ۱۹۵۵ دانست که با هدف همکاری و یافتن راه‌های عملی برای حل مشکلات مبتلابه کشورهای تازه استقلال یافته برگزار می‌شد. نمایندگان کشورهای آسیایی، آفریقایی و آمریکای لاتین برای نخستین‌بار در سانفرانسیسکو ملاقات کردند و این دیدار مقدمه تشکیل یک سلسله‌جلسات در اوایل دهه ۵۰ میلادی را فراهم کرد. مهمترین این گردهمایی‌ها عبارت بودند از:

- گردهمایی رهبران آسیایی

گردهمایی رهبران آسیایی هند، اندونزی، پاکستان، بیرمانی (میانمار و سیلان سریلانکا) در ۵ آوریل ۱۹۵۴ در کلمبو پایتخت سیلان برگزار شد. این گردهمایی نخستین تلاش برای همبستگی بین چند کشور درحال توسعه به‌شمار می‌آید که انگیزه اصلی آن یافتن راه‌حلی برای بحران هند و چین بود. اما در جریان کنفرانس، رهبران آسیایی پا را از این مسئله فراتر گذاشته و مسائل دیگری چون محکومیت گسترش دامنه سلاح‌های اتمی و آزمایش‌های هسته‌ای، محکومیت استعمار و امپریالیسم و برای اولین‌بار مسئله عدم پیوستگی به دو بلوک شرق و غرب را در این گردهمایی مطرح کردند. اما بحث جدی و پیگیری این مسائل با توجه به تعداد اندک کشورهای شرکت‌کننده در کنفرانس کلمبو که همگی جزو کشورهای آسیایی بودند، ممکن نبود، زیرا بررسی این مسائل به گردهمایی‌های گسترده و مشارکت دیگر رهبران کشورهای جهان سوم به‌ویژه از قاره آسیا و آفریقا نیاز داشت.

- اصول پانچاشیلا (۱۹۵۴)

دو هفته بعد از برپایی کنفرانس کلمبو در تاریخ ۱۹ آوریل ۱۹۵۴ «چوئن لای» و نهرو رهبران چین و هندوستان برای بررسی روابط متقابل این دو کشور آسیایی با یکدیگر ملاقات کردند. نشست این دو رهبر در چارچوب کنفرانس‌های آسیایی - آفریقایی نبود، اما در جریان مذاکرات آنها مسائلی

مطرح شد که بعدها در پی‌ریزی جنبش عدم تعهد نقش بسیار داشت. مهمترین مسئله مطرح شده در این مذاکرات ارائه اصول پانچاشیلا (پنجگانه) بود که به‌عنوان چارچوبی جهت تعیین روابط حسنه میان دولت‌ها مطرح شد. این اصول در کنفرانس باندونگ نیز مورد نظر قرار گرفت.

اصول پنجگانه‌ای که بعدها به‌عنوان پایه و اساس اندیشه عدم تعهد پذیرفته شد عبارت بودند از:

۱. احترام به تمامیت ارضی و حاکمیت ملی یکدیگر،

۲. عدم تجاوز،

۳. عدم دخالت در امور داخلی یکدیگر،

۴. برابری و مزایای متقابل،

۵. همزیستی مسالمت‌آمیز.

اصول مذکور در ابتدا محور اصلی همبستگی گروه غیرمتعهدها را تشکیل می‌داد، اما به مرور زمان و با افزایش اعضا، به‌تدریج بر دامنه این اصول و شعارها افزوده شد و به سایر مسائل بین‌المللی که بسیاری از آنها خارج از قلمرو اختلافات بلوک‌ها بود، گسترش یافت چنانچه هنگام تنظیم دستور کار نخستین کنفرانس سران عدم تعهد اصول زیر در دستور کار گنجانده شد: تحکیم و تقویت صلح بین‌المللی، احترام به حق تعیین سرنوشت مردم و ملت‌ها، مبارزه با امپریالیسم، محو استعمار، استعمار نوین، محکومیت سیاست‌های تبعیض نژادی، خلع سلاح عمومی و کامل و منع آزمایش‌های هسته‌ای، مقابله با سیاست زور و تسلط سیاسی و اقتصادی و هر نوع مداخله خارجی، اعتقاد به برابری و تلاش برای برقراری صلح در دنیا و مبارزه با تحمیل هرگونه ایدئولوژی سیاسی و اقتصادی.

- کنفرانس بوگور

اجتماع دو روزه بوگور که در تاریخ ۲۸ و ۲۹ دسامبر ۱۹۵۴ برپا شد در حقیقت اجلاس مقدماتی کنفرانس همه‌جانبه باندونگ بود. پنج نخست‌وزیر آسیایی از کشورهای پاکستان، سیلان، هند، اندونزی و بیرمانی در بوگور گردهم آمدند تا مقدمات برپایی کنفرانس باندونگ را فراهم کنند. پس از مذاکرات دو روزه، نخست‌وزیران کشورهای مذکور قرار گذاشتند از ۲۴ کشور دیگر آسیایی و آفریقایی دعوت کنند تا در آوریل ۱۹۵۵ در اجتماع بزرگ باندونگ در اندونزی حضور به‌هم رسانند.

- کنفرانس باندونگ

در باندونگ اندونزی برای اولین بار رهبران کشورهای آسیایی و آفریقایی از جمله مصر، هند، اندونزی و غنا دور هم جمع شدند تا شالوده حرکتی نوین در جهانی را آغاز کنند که کشورهای کوچک از بیم جنگ و رقابت ابرقدرت‌ها در نگرانی به‌سر می‌بردند. کنفرانس باندونگ با حضور

نمایندگانی از ۲۹ کشور جهان سوم تشکیل شد و شرکت‌کنندگان در کنفرانس سه مسئله عمده را بیش از سایر مسائل مورد بحث و بررسی قرار دادند؛ استعمارزدایی، بی‌طرفی در جهان تحت رقابت دو بلوک و توسعه اقتصادی. گذشته از استعمارزدایی و توسعه اقتصادی که اصول باندونگ با آنها شناخته می‌شد، مسئله دیگر پی‌ریزی حرکت بی‌طرفی در این کنفرانس بود. در این کنفرانس اصول دهگانه باندونگ به شرح ذیل به تصویب رسید که امروز از آن به‌عنوان اصول بنیادین جنبش عدم تعهد یاد می‌شود:

۱. احترام به حقوق بنیادین بشر و اهداف و اصول منشور ملل متحد،
۲. احترام به حاکمیت و تمامیت ارضی همه ملت‌ها،
۳. شناسایی برابری تمامی نژادها و برابری تمامی ملت‌ها، اعم از کوچک و بزرگ،
۴. خودداری از مداخله در امور داخلی کشورهای دیگر،
۵. احترام به حق همه ملت‌ها در دفاع فردی و جمعی از خود، مطابق با منشور ملل متحد،
۶. استفاده نکردن از ترتیبات دفاع جمعی برای تأمین منافع خاص هریک از قدرت‌های بزرگ و خودداری همه کشورها از اعمال فشار بر کشورهای دیگر،
۷. خودداری از اقدامات تجاوزکارانه، تهدید به تجاوز و یا به‌کارگیری زور علیه تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی کشورهای دیگر،
۸. حل و فصل تمامی منازعات بین‌المللی از طرق مسالمت‌آمیز، مطابق با منشور ملل متحد،
۹. ارتقای همکاری و منافع متقابل،
۱۰. احترام به عدالت و تعهدات بین‌المللی.

بعد از کنفرانس باندونگ به غیر از کنفرانس بریونی که در ژوئیه ۱۹۵۶ با حضور رهبران مصر، هند و یوگسلاوی برپا شد، اقدام دیگری برای گردآوری رهبران بی‌طرف تا سال ۱۹۶۱ صورت نگرفت. با وجود این در همین دوران فترت شش‌ساله، رهبران بی‌طرف به‌ویژه مارشال تیتو، رهبر یوگسلاوی، به تلاش خود ادامه دادند و سرانجام نخستین کنفرانس رسمی عدم تعهد در بلگراد تشکیل شد.

- اندیشه عدم تعهد

اصطلاح «عدم تعهد» را نخستین بار جواهر لعل نهرو، نخست‌وزیر هند، طی نطقی در ۲۸ آوریل ۱۹۵۴ در کلمبو بیان کرد و پس از آن با تلاش رهبران آسیایی - آفریقایی و بنیانگذاران جنبش عدم تعهد این جنبش شکل گرفت. در واقع، همه اعضای جنبش عدم تعهد غیرمتعهد نبودند و اغلب درک متفاوتی نسبت به جنبش داشتند. یافتن یک ایدئولوژی مشترک که بتواند ابزاری برای ارائه

اتحاد ظاهری برای اعضای اصلی جنبش باشد که درصدد یافتن نقش اصلی آن بودند، کار آسانی نبود. اغلب اعضا تمایل چندانی به اصول فلسفی نشان نمی‌دادند و فقط در زمینه‌های سیاسی و اقتصادی خاص فعالیت داشتند. از این رو اتحاد آنها یک اتحاد مشترک نبود بلکه یک هویت مشترک و جدید به حساب می‌آمد. لذا مفهوم عدم تعهد با بی‌طرفی که در حقوق بین‌المللی کلاسیک تعریف شده است، تفاوت دارد. غرض از مفهوم بی‌طرفی متداول در جنبش عدم تعهد، عدم مشارکت در اختلافات و منازعات دولت‌های بزرگ بود که در اواخر دهه ۵۰ و اوایل دهه ۶۰ میلادی هر زمان احتمال بروز آن وجود داشت.

بنیانگذاران جنبش عدم تعهد و اولین گردهمایی آنان

امروزه از تیتو، جواهر لعل نهرو، جمال عبدالناصر، سوکارنو و قوام نکرومه رهبران یوگسلاوی، هند، مصر، اندونزی و غنا به‌عنوان بنیانگذاران جنبش عدم تعهد نام برده می‌شود که هر یک در زمان خود به دلایلی نقشی مهم در پیدایش این جنبش برعهده داشته‌اند. مارشال تیتو که در دوران جنگ جهانی دوم و پس از جنگ رهبری یوگسلاوی را برعهده داشت، پس از تثبیت قدرت خود به رغم آنکه در آغاز در زمره گروه شرق بود، سیاست تکروری در برابر بلوک شرق را در پیش گرفت و با این اقدام خود مورد انتقاد و حملات تبلیغاتی آنها قرار گرفت. وی که به دلیل باورهای ایدئولوژیک خویش نمی‌توانست به گروه غرب بپیوندد، تلاش کرد در چنین وضعیتی برای حفظ خود راه سومی را برگزیند. مراودات او با رهبران آسیایی و آفریقایی از جمله نهرو و جمال عبدالناصر وی را بر آن داشت تا پیشنهاد میزبانی نخستین گردهمایی سران کشورهای عضو جنبش عدم تعهد در بلگراد را مطرح کند. بدین ترتیب با تلاش وی و دیگر بنیانگذاران جنبش عدم تعهد، نخستین اجلاس رهبران این جنبش در دسامبر ۱۹۶۱ با حضور رهبران ۲۵ کشور در شهر بلگراد پایتخت یوگسلاوی برگزار شد.

اجلاس‌های سران جنبش عدم تعهد

اولین کنفرانس: بلگراد - صربستان ۱۹۶۱

دومین کنفرانس: قاهره - مصر ۱۹۶۴

سومین کنفرانس: لوزاکا - زامبیا ۱۹۷۰

چهارمین کنفرانس: الجزیره - الجزایر ۱۹۷۳

پنجمین کنفرانس: کلمبو - سریلانکا ۱۹۷۶

ششمین کنفرانس: هاوانا - کوبا ۱۹۷۹

هفتمین کنفرانس: دهلی نو - هند ۱۹۸۳

هشتمین کنفرانس: حراره - زیمبابوه ۱۹۸۶

نهمین کنفرانس: بلگراد - صربستان ۱۹۸۹

دهمین کنفرانس: جاکارتا - مالزی ۱۹۹۲

یازدهمین کنفرانس: کارتاجنا - کلمبیا ۱۹۹۵

دوازدهمین کنفرانس: دوربان - آفریقای جنوبی ۱۹۹۸

سیزدهمین کنفرانس: کوالالامپور - مالزی ۲۰۰۳

چهاردهمین کنفرانس: هاوانا - کوبا ۲۰۰۶

پانزدهمین کنفرانس: شرم‌الشیخ - مصر ۲۰۰۹

- اجلاس اول (یوگسلاوی): نخستین اجلاس سران کشورهای غیرمتعهد در اول سپتامبر ۱۹۶۱ در بلگراد تشکیل شد. بنابر شرایطی که برای شناخت کشورهای غیرمتعهد تعیین شده بود از ۲۵ کشور برای شرکت در کنفرانس دعوت به عمل آمد. جو بین‌المللی آن زمان، دوره جنگ سرد و تشدید تنش‌ها بین‌المللی، بیم برخورد بلوک‌ها و آغاز جنگ جهانی سوم را به وجود آورده بود، لذا تأکید کنفرانس بیشتر بر حفظ صلح و امنیت جهانی و رفع اختلافات از طریق صلح و همکاری بین‌المللی بود. اکثریت شرکت‌کنندگان را کشورهای تازه استقلال یافته با خاطرات تلخ از استعمار غرب تشکیل می‌دادند. به همین دلیل نسبت به غرب بدبین بوده و بیشتر به شرق تمایل داشتند.

- اجلاس دوم (مصر): دومین اجلاس سران کشورهای غیرمتعهد از ۵ تا ۱۰ اکتبر ۱۹۶۴ در قاهره پایتخت مصر تشکیل شد. در این کنفرانس سران ۴۷ کشور شرکت کرده بودند. اغلب اعضای جدید را کشورهای تازه استقلال یافته تشکیل می‌دادند. هدف اصلی کنفرانس بررسی بحران‌های جهانی و چگونگی یافتن راهی جهت تأمین و استقرار صلح بود.

- اجلاس سوم (زامبیا): با آنکه قرار بود کنفرانس سران عدم تعهد هر سه سال یک بار تشکیل شود اما به علت اوضاع و احوال جهان، سومین کنفرانس سران شش سال بعد از اجلاس دوم یعنی در سال ۱۹۷۰ (از هشتم تا دهم سپتامبر) در لوزاکا پایتخت زامبیا با شرکت ۵۳ کشور عضو تشکیل شد. این کنفرانس ضمن پرداختن به مسائل مربوط به حفظ صلح و امنیت بین‌المللی بر ضرورت استقلال کلیه ملل به خصوص مستعمرات پرتقال در جنوب آفریقا تأکید کرد. در زمینه مسائل اقتصادی از افزایش شکاف بین کشورهای غنی و فقیر اظهار تأسف شد و تنزل سهم کشورهای درحال توسعه در زمینه صادرات طی دهه‌های ۵۰ و ۶۰ میلادی مورد توجه قرار گرفت.

- اجلاس چهارم (الجزایر): چهارمین اجلاس سران کشورهای غیرمتعهد از ۵ تا ۹ سپتامبر ۱۹۷۳ در الجزیره تشکیل شد. شرکت‌کنندگان در این کنفرانس ۷۵ کشور بودند و مصوبات آن در زمینه مسائل سیاسی از جمله تبعیض نژادی در آفریقای جنوبی، رودزیا، کامبوج، کره، حقوق دریاها و مواد مخدر بود. در زمینه مسائل اقتصادی به موضوعاتی چون روابط کشورهای پیشرفته و درحال توسعه، انتقال تکنولوژی و سیستم بین‌المللی مالی و پولی توجه داشت.

- اجلاس پنجم (سریلانکا): پنجمین کنفرانس سران کشورهای غیرمتعهد در کلمبو پایتخت سریلانکا از تاریخ ۱۶ تا ۱۹ اوت ۱۹۷۶ برگزار شد. ۸۶ کشور به‌عنوان عضو، ۹ کشور و ۱۲ سازمان بین‌المللی به‌عنوان ناظر و ۷ کشور به‌عنوان میهمان در این کنفرانس شرکت داشتند. اختلاف‌نظرهایی که از قبل در جنبش عدم تعهد موجود بود از این کنفرانس شکل روشن‌تری به‌خود گرفت و به‌طور کلی کشورهای شرکت‌کننده به دو گروه تندرو یا مترقی و میانه‌رو یا معتدل تقسیم شدند. اگرچه تعداد کشورهای میانه‌رو که بیشتر طرفدار غرب بودند زیاده‌تر بود ولی فعالیت سازمان یافته گروه‌های تندرو تأثیر زیادی بر مصوبات کنفرانس گذاشت. با این همه تصمیمات کنفرانس کلمبو را می‌توان نسبتاً معتدل و به دور از تندروی دانست. در این اجلاس بر سر تصاحب کرسی‌های دفتر هماهنگی جنبش عدم تعهد که تعداد آن از ۱۷ عضو به ۲۵ عضو افزایش یافته بود رقابت شدیدی درگرفت.

- اجلاس ششم (کوبا): ششمین کنفرانس سران کشورهای غیرمتعهد در روزهای سوم تا هفتم اکتبر ۱۹۷۹ (چند ماه پس از پیروزی انقلاب اسلامی) در هاوانا پایتخت کوبا برگزار شد. در این کنفرانس مراحل نهایی عضویت جمهوری اسلامی ایران در جنبش پایان یافت و جمهوری اسلامی ایران به‌طور رسمی به عضویت جنبش عدم تعهد درآمد. در جریان این کنفرانس مسائل مهمی چون اوضاع خاورمیانه، پیشنهاد اخراج مصر از جنبش (به‌خاطر امضای قرارداد صلح کمپ دیوید با اسرائیل)، عضویت کامبوج و اوضاع اقتصادی بین‌المللی مورد بحث قرار گرفت. در هاوانا دودستگی در میان اعضای جنبش عدم تعهد کاملاً مشخص بود. عده‌ای کوبا را متهم می‌کردند که در ریاست کنفرانس بی‌طرفی را مراعات نکرده است، از این‌رو وقتی پیشنهاد پشتیبانی از خواسته‌های جمهوری اسلامی ایران علیه آمریکا مطرح شد تعدادی از کشورها تأکید کردند که بایست تجاوزات آمریکا به ایران و دخالت نظامی شوروی در افغانستان هر دو با هم در جلسات جنبش مطرح و بررسی شود. بندهای «۱۳۹»، «۱۴۰» و «۱۴۱» بیانیه پایانی ششمین اجلاس سران عدم تعهد به‌طور کامل به ایران اختصاص یافت و در آنها نسبت به پیروزی تاریخی مردم ایران در سرنگون کردن رژیم پیشین و ایجاد امیدواری برای تمام مردم جهان در به دست آوردن آزادی و تحکیم استقلال خود، ابراز مسرت شد. در بیانیه پایانی اجلاس هاوانا، از قطع روابط ایران با اسرائیل و آفریقای جنوبی، همچنین خروج ایران

از پیمان سنتو استقبال آمد. در اجلاس هاوانا پیشنهاد عراق برای میزبانی اجلاس هفتم سران بعد از کوبا مورد تصویب قرار گرفت.

تغییر محل اجلاس هفتم از بغداد به دهلی نو

یک سال و نیم پس از شروع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، وزارت امور خارجه در ماه مارس ۱۹۸۲ با ارسال یادداشت به سفارت کوبا (رئیس جنبش عدم تعهد) ضمن اعلام مخالفت خود با برگزاری اجلاس هفتم سران عدم تعهد در بغداد خواستار تغییر محل برگزاری اجلاس شد. متعاقب آن هیئت جمهوری اسلامی ایران در اجلاس وزرای خارجه جنبش عدم تعهد در هاوانا این موضوع را به طور جدی مطرح و تهدید کرد در صورت برگزاری اجلاس در بغداد، جمهوری اسلامی ایران اجلاس را تحریم کرده و ریاست جنبش را به رسمیت نخواهد شناخت. در کمیته سیاسی اجلاس وزرای عدم تعهد بحث زیادی درخصوص این مسئله صورت گرفت ولی در نهایت به دلیل حمایت برخی کشورها از جمله یوگسلاوی از عراق، گفته شد نظر به اینکه تصمیم برگزاری اجلاس در بغداد توسط سران کشورهای غیرمتعهد اتخاذ شده، تغییر آن خارج از حیطه اختیارات وزرای خارجه است. لذا نظر نهایی بر این قرار گرفت که تلاش شود هرچه زودتر جنگ دو کشور ایران و عراق خاتمه یابد. در بیانیه نهایی اجلاس وزرا همچنین اشاراتی مبنی بر تأیید تصمیم اجلاس ششم سران درخصوص تعیین بغداد به عنوان محل برگزاری اجلاس هفتم وجود داشت. جمهوری اسلامی ایران به فعالیت خود در این زمینه ادامه داد و با ارسال یادداشت برای کلیه سفارتخانه‌های کشورهای عضو عدم تعهد در تهران نظر مخالف خود را با برگزاری کنفرانس سران در بغداد منعکس کرد. همزمان هیئت‌هایی از طرف وزارت امور خارجه به منظور ابلاغ پیام ریاست جمهوری به کشورهای مختلف اعزام شد. متقابلاً عراق نیز برای حفظ ریاست جنبش بسیار فعال عمل می‌کرد و به منظور تهیه مقدمات برگزاری اجلاس سران در بغداد، اقدام به احداث ساختمان و مجموعه‌ای با هزینه بالغ بر یک میلیارد دلار کرد. این کشور حتی پیش‌نویس بیانیه پایانی اجلاس را به سه زبان تهیه و پرچم کشورهای عضو جنبش را در بغداد به اهتزاز درآورده بود. اما با ورود نیروهای ایران به خاک عراق در عملیات رمضان (ژوئیه ۱۹۸۲) و متعاقب آن حمله هوایی جنگنده‌های ایران به بغداد وضعیت جدیدی به وجود آمد. با توجه به نزدیک بودن زمان برگزاری اجلاس (سپتامبر ۱۹۸۲)، فیدل کاسترو رهبر کوبا در ماه اوت پیشنهاد تشکیل اجلاس وزرای جنبش عدم تعهد و تعیین محل دیگری برای برگزاری هفتمین اجلاس سران را مطرح کرد. با توجه به حوادث فوق و پیگیری‌های جمهوری اسلامی ایران، موضوع تغییر محل اجلاس سران از بغداد بجای دیگر به صورت جدی مورد توجه کشورهای عدم تعهد قرار گرفت و همان‌ها که معتقد بودند کنفرانس وزرای خارجه نمی‌تواند تصمیمات سران را نقض کند، در اجلاس وزرای

خارجه عدم تعهد در اکتبر ۱۹۸۲ در نیویورک، با اجماع موافقت خود را با تغییر محل کنفرانس از بغداد به دهلی نو اعلام کردند.

- **اجلاس هفتم:** هفتمین اجلاس سران عدم تعهد در ماه مارس ۱۹۸۲ در دهلی نو، با حضور ۹۹ کشور و به ریاست خانم ایندیرا گاندی برگزار شد. با توجه به اختلاف نظرهایی که در اجلاس هاوانا میان اعضا شکل گرفته و موجودیت جنبش را به چالش کشیده بود، وظیفه خانم گاندی برای بازگرداندن اعتماد کشورهای عضو و خروج از حالتی که بعضی آن را انحراف جنبش به چپ و وابستگی به بلوک شرق تعبیر کرده بودند، دشوار بود. اجلاس هفتم در شرایطی برگزار شد که آثار بحران اقتصادی در جهان به ویژه در کشورهای کمتر توسعه یافته که اغلب عضو جنبش بودند به مراحل بی سابقه ای رسیده بود. بیانیه نهایی شامل دو بخش اقتصادی و سیاسی بود و در قسمت سیاسی ضمن تشریح نقش عدم تعهد در دستیابی به صلح و امنیت، خلع سلاح و همزیستی مسالمت آمیز به مسائلی چون اوضاع جنوب آفریقا، فلسطین، لبنان، خاورمیانه، کامبوج، افغانستان، کره و جنگ ایران و عراق می پرداخت. تصمیم گیری در مورد محل برگزاری اجلاس بعدی به اجلاس وزرای خارجه در لواندا در سال ۱۹۸۵ موکول شد و در اجلاس لواندا موافقت شد که هشتمین اجلاس سران در حراره برگزار شود.

- **اجلاس هشتم (زیمبابوه):** هشتمین اجلاس سران عدم تعهد در تاریخ اول تا ششم سپتامبر ۱۹۸۶ در حراره پایتخت زیمبابوه برگزار شد. طبق روال معمول دوره های قبل، پس از جلسات مقدماتی کارشناسان سیاسی و اقتصادی، کنفرانس وزرای خارجه جنبش در روزهای ۲۸ و ۲۹ اوت برگزار شد. اجلاس هشتم مصادف بود با بیست و پنجمین سال تأسیس جنبش عدم تعهد و از مهمترین موضوعاتی که در این اجلاس مطرح شد و در بیانیه نهایی مورد اشاره قرار گرفت عبارت بود از: خلع سلاح و امنیت جهانی، استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای، مسئله فلسطین، لبنان، وضعیت خاورمیانه، جنگ ایران و عراق، قبرس، تجاوز آمریکا علیه لیبی، جنوب آفریقا، حقوق ملتها جهت حفظ فرهنگ و آثار ملی خود، بدهی های خارجی و علوم و تکنولوژی. یکی از بحث انگیزترین موضوعات مطرح شده در این اجلاس مسئله جنگ ایران و عراق بود. هیئت جمهوری اسلامی ایران در این اجلاس با موفقیت توانست از تصویب بیانیه ای که به ابتکار کشورهای عرب حامی عراق تنظیم شده و خواستار توقف بدون قید و شرط جنگ بود، جلوگیری کند. در آن زمان هنوز بخشی از خاک ایران در تصرف عراق بود.

- **اجلاس نهم (یوگسلاوی):** اجلاس نهم سران عدم تعهد با حضور ۱۰۹ کشور از چهارم تا هفتم سپتامبر ۱۹۸۹ در بلگراد برگزار شد. این دومین بار بود که ریاست جنبش عدم تعهد به یوگسلاوی

می‌رسید. برگزاری اجلاس مصادف شد با تحولات عمده در نظام دوقطبی و از میان رفتن جنگ سرد. با توجه به وضعیت جدید، اعضای جنبش درخصوص نحوه اداره و ادامه کار آن دچار اختلاف شده بودند. عده‌ای با استناد به اینکه قطب‌بندی‌های دوران جنگ سرد از میان رفته و جنبش فلسفه وجودی خود را از دست داده پیشنهاد تغییر نام یا ادغام آن با گروه ۷۷ را مطرح می‌کردند. درحالی که جمع کثیری از اعضا ضمن تأیید ایجاد تغییرات در صحنه بین‌المللی معتقد بودند جنبش هنوز برای تحقق اهداف خود راه درازی در پیش دارد. یوگسلاوی به‌عنوان رئیس اجلاس نهم در تلاش جهت ایجاد تحول در نگرش جنبش عدم تعهد برخی از موضوعات اساسی در اسناد سیاسی از جمله مباحث مربوط به استعمارزدایی و برقراری نظام نوین اطلاعات و ارتباطات را از دستور کار حذف کرد که با تلاش کشورهای چپ از جمله کوبا مجدداً به آن اضافه شد. در هر حال در اجلاس نهم از سوی طرفداران دو ایده فوق بحث‌های زیادی صورت گرفت، اما در نهایت کشورهای عضو تصمیم گرفتند ضمن پایبندی به اصول جنبش، به فعالیت‌های دسته‌جمعی خود ادامه داده و در گسترش همکاری با کشورهای توسعه‌یافته تلاش کنند.

- **اجلاس دهم (اندونزی):** اجلاس دهم سران جنبش عدم تعهد از تاریخ ۲۸ اوت ۱۹۹۲ در جاکارتا پایتخت اندونزی آغاز به کار کرد. مهمترین بحث در اجلاس مذکور موضوع تغییر نظام حاکم بر روابط بین‌الملل و چگونگی برخورد جنبش با آن بود. کشورهای مختلف طی جلسات متعدد نظرات خود در قبال وضعیت جدید جهانی را مطرح کردند. نتیجه این گفتگوها حاکی از آن بود که جنبش عدم تعهد نه تنها موفق به حفظ هویت خویش شده بلکه با گذار از این دوره بحرانی، آماده رویارویی با چالش‌های جدید در جهان شده است. از این نظر اجلاس دهم را می‌توان یک مقطع مهم در تاریخ جنبش عدم تعهد به حساب آورد، زیرا جنبش به‌دلیل اجماع‌نظر بین کشورهای عضو درخصوص ضرورت تداوم حیات خود و ارتقای نقش آن در تحولات بین‌المللی، هویت وجودی خود را در دوران پس از جنگ سرد بازیافت. مهمترین مسائل منطقه‌ای و اقتصادی مطرح در این اجلاس عبارت بودند از: مسائل مربوط به آسیای جنوب شرقی، افغانستان، درگیری اعراب و اسرائیل، لبنان، بوسنی، آفریقای جنوبی، قاچاق مواد مخدر، تروریسم، استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای، همکاری بین‌المللی اقتصادی برای توسعه و محیط زیست.

- **اجلاس یازدهم (کلمبیا):** یازدهمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد از تاریخ ۱۸ تا ۲۰ اکتبر ۱۹۹۵ در شهر کارتاها در کلمبیا برگزار شد. این اجلاس در پایان کار خود علاوه بر بیانیه پایانی یک بیانیه جداگانه درخصوص آنکتاد و یونیدو صادر کرد. در طول اجلاس مسائل متعددی مورد بررسی قرار گرفت که اهم آنها عبارتند از: تجدید ساختار سازمان ملل، خاتمه دوران جنگ سرد و مشکلات اقتصادی

و اجتماعی موجود در جهان سوم، خلع سلاح و امنیت بین‌المللی، همکاری بین‌المللی برای توسعه، ضرورت برخورد مناسب جنبش با تحولات بین‌المللی، همکاری‌های اقتصادی و تروریسم.

- **اجلاس دوازدهم (آفریقای جنوبی):** دوازدهمین اجلاس سران عدم تعهد از تاریخ ۲۹ اوت تا ۳ سپتامبر ۱۹۹۸ در شهر دوربان آفریقای جنوبی و با حضور نمایندگان ۱۱۴ کشور به ریاست نلسون ماندلا برگزار شد، مهمترین موضوعاتی که در این اجلاس مورد بررسی قرار گرفت و در بیانیه نهایی گنجانده شد عبارت بود از: نقش جنبش عدم تعهد، گفتگوی تمدن‌ها، تجدید ساختار سازمان ملل، وضعیت مالی سازمان ملل، تروریسم، بدهی‌های خارجی، محیط زیست و توسعه، علوم و تکنولوژی، همکاری‌های جنوب - جنوب، کشورهای کمتر توسعه‌یافته، نژادپرستی، تبعیض نژادی و مواد مخدر.

- **اجلاس سیزدهم (مالزی):** براساس تصمیم اجلاس دوازدهم سران در دوربان، بنگلادش به‌عنوان میزبان بعدی اجلاس سران تعیین شد و قرار بود اجلاس وزرای خارجه عدم تعهد در ژانویه و اجلاس سران در آوریل سال ۲۰۰۲ برگزار شود اما با انصراف بنگلادش و سپس اردن از برگزاری اجلاس سران، در سیزدهمین اجلاس وزرای خارجه عدم تعهد در دوربان آفریقای جنوبی، کشور مالزی به‌عنوان میزبان اجلاس سیزدهم سران تعیین و اجلاس مذکور از ۲۰ تا ۲۵ فوریه ۲۰۰۳ در کوالالامپور پایتخت مالزی برگزار شد. این اجلاس نخستین اجلاس سران عدم تعهد پس از حوادث تروریستی ۱۱ سپتامبر در نیویورک بود و لذا تروریسم به یکی از مباحث عمده اجلاس سیزدهم تبدیل شد. ازسوی دیگر اجلاس کوالالامپور کمتر از یک ماه قبل از حمله آمریکا به عراق و در بحبوحه مباحث شورای امنیت سازمان ملل درخصوص عراق برگزار شد. به‌طور طبیعی مسئله عراق از اصلی‌ترین موضوعات مطرح در سخنرانی سران کشورهای شرکت‌کننده در اجلاس بود. رئیس‌جمهور وقت ایران در بخشی از سخنرانی خود در این اجلاس، حمله نظامی به عراق را موجب خسارت فراوان به مردم مظلوم این کشور و به خطر افتادن ثبات و امنیت منطقه، تخریب محیط زیست و تقویت افراط‌گرایی خواند و گفت این حمله حرکت موزون آغاز شده به‌سوی مردم‌سالاری سازگار با دین، اخلاق و فرهنگ را در این منطقه به خطر خواهد انداخت.

- **اجلاس چهاردهم (کوبا):** چهاردهمین اجلاس سران از ۲۰ تا ۲۵ سپتامبر ۲۰۰۶ در هاوانا پایتخت کوبا برگزار شد. صدور بیانیه جداگانه در ارتباط با فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران مهمترین موضوعات مطروحه در این اجلاس بود.

پانزدهمین اجلاس سران نیز در تیرماه ۱۳۸۷ در شرم‌الشیخ مصر برگزار شد.

ساختار جنبش عدم تعهد

جنبش عدم تعهد دارای سازمان و تشکیلات مخصوصی نیست. شاید علت اصلی آن این بود که بنیانگذاران جنبش چون خود علیه دسته‌بندی و بلوک‌سازی به پا خاسته بودند نمی‌خواستند به جنبش خود شکل یک گروه و سازمان مشخصی را بدهند. بنابراین در طول زمان، جنبش غیرمتعهدها خود به خود شکل گرفت و کم‌وبیش دارای سازمان و ارگانی شد که گرچه با قالب‌های سنتی اتحادیه‌ها و سازمان‌ها منطبق نیست ولی می‌توان آن را یک گروه مخصوص به خود توصیف کرد. کشورهای با رژیم‌های سیاسی متفاوت با سیستم‌های اقتصادی ناهمگون و با وسعت، قدرت و مناطق جغرافیایی مختلف در این جنبش گردهم آمدند که تنها عامل پیوندشان اصل همزیستی مسالمت‌آمیز بود. اولین شرط این همزیستی، عدم شرکت اعضا در دسته‌بندی‌های سیاسی و خودداری از دادن پایگاه‌های نظامی به بلوک‌های شرق و غرب تعیین شد، هر چند به تدریج این شرایط نیز در عمل رعایت نشد و برخی کشورهای عضو به گروه غرب یا شرق تمایل داشتند و در هر فرصتی تلاش می‌کردند به نفع آنها اقدام کنند درحالی که خود را همچنان غیرمتعهد می‌خواندند. جنبش عدم تعهد در دوره پس از جنگ سرد با چالش‌های گوناگونی مواجه بود و حتی برخی فلسفه وجودی آن را به چالش کشیدند و معدودی از کشورهای عضو از آن کناره گرفتند، اما کشورهای فعال جنبش آن را همچنان زنده نگهداشته و برای تقویت آن تلاش کردند. درحال حاضر ۱۲۰ کشور از آسیا، آفریقا، آمریکای لاتین و اروپا در جنبش عدم تعهد عضویت دارند و ۱۷ کشور به‌عنوان عضو ناظر در اجلاس‌های مختلف آن شرکت می‌کنند.

ارگان‌های جنبش عدم تعهد

نظر به ماهیت جنبش عدم تعهد، طرز کار و عملکرد جنبش با دیگر مجامع و اجلاس‌های بین‌المللی تفاوت دارد. این جنبش فاقد دبیرخانه ثابت بوده و اعضای آن هیچ مبلغی به‌عنوان حق عضویت در این جنبش پرداخت نمی‌کنند و تمامی هزینه‌های جنبش عدم تعهد به عهده ریاست دوره‌ای آن است. به تدریج و در طول زمان، اجتماعات جنبش عدم تعهد مرکب از نمایندگان کشورهای عضو در سطوح مختلف برگزار شده و امروز می‌توان اجتماعات مختلف و متناوب را به‌عنوان ارگان‌های جنبش به شرح ذیل مورد شناسایی قرار داد.

- اجلاس سران: اجلاس سران بالاترین و عالی‌ترین گردهمایی جنبش عدم تعهد به‌شمار می‌آید که معمولاً هر سه سال یک بار در پایتخت یکی از کشورهای عضو برگزار می‌شود و از آن پس کشور

میزان ریاست جنبش را برعهده می‌گیرد. چند روز قبل از گردهمایی سران، اجلاس کارشناسان ارشد و نشست وزرای خارجه کشورهای عضو جهت بررسی نهایی پیش‌نویس بیانیه پایانی و دیگر بیانیه‌ها که قبلاً توسط دولت میزبان تهیه و در دفتر هماهنگی در نیویورک مورد بررسی قرار گرفته، تشکیل می‌شود.

کارشناسان ارشد معمولاً با تشکیل دو کمیته سیاسی و اقتصادی، اجتماعی ضمن بحث و گفتگو نظرات پیشنهادی خود را به صورت اصلاحیه برای درج در بیانیه نهایی پیشنهاد می‌کنند که در صورت کسب اجماع در بیانیه درج می‌شود. کارشناسان ارشد گزارش کار خود را به اجلاس وزرا ارائه داده و وزرا نیز پس از بررسی مصوبات کارشناسان، اسناد اجلاس را برای تصویب نهایی به اجلاس سران می‌دهند. این مصوبات در صورت نظر موافق سران مورد تصویب نهایی قرار می‌گیرد و به عنوان بیانیه جنبش منتشر می‌شود. لازم به ذکر است که وزرای خارجه و سران در طول اجلاس علاوه بر بررسی مواضع و مسائل مطرح شده، در جلسات عمومی به ایراد سخنرانی درخصوص مسائل مختلف منطقه‌ای و بین‌المللی پرداخته و در حاشیه اجلاس نیز به انجام دیدارهای دوجانبه و چندجانبه با دیگر اعضا می‌پردازند. تاکنون ۱۵ اجلاس در سطح سران کشورهای عضو جنبش عدم تعهد برگزار شده است. معمولاً در آغاز دوره سه‌ساله، محل اجلاس بعدی سران و میزبان آینده جنبش تعیین می‌شود و رئیس کشور میزبان به مدت سه سال ریاست جنبش عدم تعهد را برعهده دارد اما عملاً این ریاست به وزیر خارجه آن کشور تفویض می‌شود. با توجه به اینکه جنبش عدم تعهد دبیرخانه ندارد، کشوری که مسئولیت ریاست آن را برعهده می‌گیرد الزاماً باید بخش عمده‌ای از وزارت خارجه خود را به جنبش عدم تعهد اختصاص دهد تا به مسائل جنبش بپردازد. از آنجا که اعضای جنبش عدم تعهد به صورت مرتب برای پیگیری مسائل بین‌المللی در سازمان ملل با یکدیگر در ارتباط بوده و به تشکیل جلسه و رایزنی می‌پردازند، غالباً بخش عمده فعالیت‌های نمایندگی دائم کشور میزبان در سازمان ملل به امور مربوط به جنبش عدم تعهد اختصاص می‌یابد. برای آسان‌تر کردن مسئولیت‌های رئیس و تسهیل امور، سازوکارهای متعددی شامل گروه‌های کاری، گروه تماس، نیروی اقدام^۱ و دیگر کمیته‌های جنبش عدم تعهد ایجاد شده که هدف از تشکیل آنها کسب مواضع مشترک بین اعضای جنبش است.

- کنفرانس وزرا: کنفرانس وزرای امور خارجه عضو جنبش عدم تعهد به منظور پیگیری و اجرای مصوبات و تصمیمات اجلاس سران، ۱۸ ماه پس از اجلاس سران برگزار می‌شود. در اجلاس وزرا همچنین موضوعاتی که اهمیت ویژه‌ای دارند، مورد بررسی قرار می‌گیرند.

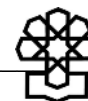
- دفتر هماهنگی: با توجه به نبود تشکیلات منظم و ستادی در جنبش عدم تعهد، در ابتدا جنبش صرفاً به برگزاری اجلاس‌های مختلف در سطح سران و وزرای خارجه اکتفا کرد ولی به تدریج و به تجربه این نقص آشکار شد که امکان پیگیری مصوبات اجلاس‌های مختلف که معمولاً در فواصل زمانی نسبتاً طولانی برگزار می‌شود، وجود ندارد. مشخص نبود در صورت بروز مسائل جدید در صحنه بین‌المللی که مستلزم موضع‌گیری و یا اخذ تصمیم سریع است، جنبش با چه سازوکاری باید در قبال آن واکنش نشان دهد. طی اجلاس‌های اول، دوم و سوم سران اقدام عملی برای رفع این کمبود صورت نگرفت تا اینکه در اجلاس چهارم تصمیم گرفته شد به منظور استمرار فعالیت‌های جنبش و ایجاد هماهنگی بین جنبش و سازمان ملل متحد، ارگان جدیدی تحت عنوان دفتر هماهنگی در نیویورک تشکیل شود. دفتر هماهنگی در دو سطح شروع به کار کرد، اول در سطح نمایندگان دائم کشورهای نزد سازمان ملل و دیگر اجلاس وزرای خارجه کشورهای عدم تعهد که هر سال یک بار در حاشیه مجمع عمومی سازمان ملل تشکیل می‌شود. دفتر هماهنگی در ابتدا ۱۷ عضو داشت، این تعداد به تدریج افزایش یافت و در دهه ۸۰ میلادی به ۷۰ عضو رسید، اما در حال حاضر تمامی اعضای جنبش عدم تعهد عضو دفتر هماهنگی نیز هستند.

- اجلاس فوق‌العاده وزرا: در صورت لزوم و به پیشنهاد دفتر هماهنگی جنبش عدم تعهد، اجلاس فوق‌العاده وزرای خارجه جنبش به منظور بررسی یک موضوع خاص تشکیل می‌شود که در این صورت دستور کار اجلاس وزرای خارجه صرفاً محدود به موضوع مورد نظر خواهد بود.

- اجلاس وزرا در حاشیه اجلاس سالیانه مجمع عمومی سازمان ملل در نیویورک: روال بر این است که وزرای خارجه کشورهای عضو جنبش عدم تعهد هر سال به هنگام آغاز اجلاس مجمع عمومی سازمان ملل در نیویورک یک اجلاس به منظور هماهنگی در خصوص موضوعات مطرح در دستور کار مجمع عمومی و مسائل مهم بین‌المللی داشته باشند. در این گردهمایی معمولاً کلیه وزرای خارجه عضو جنبش شرکت می‌کنند.

- اجلاس وزرای خارجه دفتر هماهنگی: در پی تصویب گزارش کمیته متدلوژی در سال ۱۹۹۶، قبل از تشکیل اجلاس سران، اجلاس وزرای خارجه دفتر هماهنگی به منظور آماده‌سازی مقدمات امر، تهیه بیانیه پایانی اجلاس سران و در صورت لزوم بررسی موضوعات مهم بین‌المللی تشکیل می‌شود.

- تروئیکا: اندیشه تشکیل تروئیکا متشکل از رؤسای فعلی، گذشته و آینده جنبش عدم تعهد نخستین بار در اجلاس وزرای خارجه جنبش در آوریل ۱۹۹۷ مطرح شد و متعاقب آن اولین جلسه تروئیکا در اجلاس ۵۲ مجمع عمومی به صورت رسمی برگزار شد. از آن زمان در مناسبت‌های مختلف

تروئیکای جنبش با تشکیل جلسه و صدور بیانیه به بیان مواضع جنبش عدم تعهد مبادرت ورزیده که از جمله می‌توان به تشکیل جلسه تروئیکا متشکل از وزرای خارجه آفریقای جنوبی، مالزی و کوبا در زمستان ۱۳۸۴ در آفریقای جنوبی و صدور بیانیه در حمایت از فعالیت‌های صلح‌آمیز هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران اشاره کرد

- **کمیته دائم همکاری‌های اقتصادی:** کمیته دائم همکاری‌های اقتصادی در سطح وزرای خارجه به‌منظور تقویت همکاری جنوب - جنوب، گفتگوی کشورهای درحال توسعه با کشورهای توسعه‌یافته و ارتقای نقش سازمان ملل به‌ویژه مجمع عمومی در همکاری بین‌المللی برای توسعه تشکیل شده و جلسات آن بنا بر توصیه دفتر هماهنگی برگزار می‌شود.

- **گروه‌های هماهنگی بین دول:** غیر از کمیته دائم همکاری‌های اقتصادی، تعدادی گروه‌های هماهنگی برای بررسی مسائل گوناگون با شرکت نمایندگان بخش‌های مختلف از کشورهایی که رغبت دارند در هر مورد تشکیل شده که وظیفه آنها بررسی موضوعات به‌طور تخصصی، تهیه گزارش‌های مربوط و تسلیم آنها به کنفرانس‌هایی در سطوح بالاتر می‌باشد. گروه‌های هماهنگی که تاکنون تشکیل شده است عبارتند از: گروه مواد خام، تجارت، همکاری‌های پولی و مالی، صنعت، ماهیگیری، حمل‌ونقل، ارتباطات راه دور، مؤسسات عمومی و بهداشتی و همکاری‌های فنی.

- **اجلاس‌های وزرا برای همکاری بین‌المللی در زمینه‌های مختلف:** این اجلاس‌ها با توجه به زمینه‌های همکاری بین کشورهای عضو جنبش عدم تعهد تشکیل می‌شود و شامل اجلاس وزرای فرهنگ و اطلاعات، اجلاس اتحادیه خبرگزاری‌های کشورهای غیرمتعهد، اجلاس وزرای فرهنگ و آموزش عالی، اجلاس وزرای ورزش، اجلاس وزرای بهداشت، اجلاس وزرای کار، اجلاس وزرای کشاورزی و اجلاس وزرای جمعیت کشورهای غیرمتعهد می‌باشد.

- **کمیته هماهنگی مشترک جنبش عدم تعهد و گروه ۷۷:** با توجه به عضویت بسیاری از اعضای گروه ۷۷ در جنبش عدم تعهد، کمیته هماهنگی مشترک جنبش عدم تعهد و گروه ۷۷ JCC به‌منظور هماهنگی و اتخاذ مواضع مشترک از سوی این دو تشکل جهان درحال توسعه در مباحث مهم مطرح در سازمان ملل نظیر پنجاهمین سالگرد اعلامیه هزاره و یا تجدید ساختار سازمان ملل تشکیل شده است. در همین زمینه سندی تحت عنوان شرح وظایف «JCC» تنظیم شده و کمیته هماهنگی براساس آن عمل می‌کند.

- **گروه کشورهای عضو عدم تعهد در شورای امنیت:** نظر به لزوم هماهنگی دائم بین اعضای جنبش که عضو شورای امنیت سازمان ملل هستند با دفتر هماهنگی جنبش عدم تعهد، در اجلاس

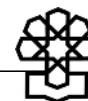
سران کارتاها در سال ۱۹۹۵ بر ایجاد ارتباط، مشاوره و هماهنگی دائم بین آنها تأکید شد. براساس این تصمیم مقرر شد رئیس دفتر هماهنگی در نیویورک به صورت مرتب در جلسات شورای امنیت شرکت کرده و درخصوص موضوعات حائز اهمیت برای اعضای جنبش در شورای امنیت مواضع جنبش را اعلام کند. وی همچنین باید در دیدارهای منظم با کشورهای عضو عدم تعهد در شورای امنیت آنها را در جریان مواضع جنبش قرار دهد. متقابلاً کشورهای عضو عدم تعهد در شورای امنیت باید رئیس دفتر هماهنگی را از موضوعات مطروحه در شورای امنیت مطلع سازد.

- گروه‌های کاری، گروه‌های تماس، نیروی اقدام و کمیته‌های جنبش عدم تعهد: همان‌طور که گفته شد به منظور کمک به رئیس جنبش عدم تعهد و تسهیل امور، سازوکارهای متعدد شامل گروه‌های کاری، گروه تماس، گروه کارشناسی ویژه و کمیته‌های مختلف در جنبش عدم تعهد ایجاد شده که هدف از تشکیل آنها کسب مواضع مشترک بین اعضای جنبش است. از جمله گروه‌های کاری ویژه گروه کار جنبش عدم تعهد برای عملیات حفظ صلح (به ریاست مراکش)، گروه کاری ویژه برای خلع سلاح (به ریاست اندونزی) و نیز کمیته فلسطین (به ریاست رئیس جنبش) است.

علاوه بر رئیس دوره‌ای جنبش عدم تعهد کشورهای عضو شورای امنیت که در جنبش عدم تعهد عضویت دارند، نیز برای شرکت در جلسه کمیته فلسطین دعوت می‌شوند. بدین ترتیب در جلسه کمیته فلسطین مجموعاً ۱۵ کشور به شرح ذیل شرکت می‌کنند: الجزایر، بنگلادش، کلمبیا، هند، اندونزی، فلسطین، سنگال، آفریقای جنوبی، زامبیا، زیمبابوه، بورکینافاسو، لیبی، پاناما و ویتنام.

سازوکارها و راهکارهای اجرایی جنبش عدم تعهد

- تهیه اسناد: از آنجا که جنبش عدم تعهد فاقد دبیرخانه، مقر دائم و کادر ثابت است، برحسب نوع اجلاس کشور میزبان به تدارک وسایل و ابزار کار مورد نیاز می‌پردازد و چنانچه کمبودی در امر خدمات باشد دیگر کشورهای عضو کمک‌های لازم را در اختیار کشور میزبان قرار می‌دهند. بر همین اساس تهیه اسناد نیز وظیفه کشور میزبان است که باید با مشورت گسترده با دیگر اعضا صورت گیرد. کشور میزبان باید تلاش کند تا پیش‌نویس اسناد مربوط به اجلاس را هرچه سریع‌تر و حداقل یک ماه قبل از برگزاری اجلاس تهیه و توزیع کند. معمولاً پیش‌نویس اسناد اجلاس در جلسات دفتر هماهنگی در نیویورک مورد بررسی اولیه قرار گرفته و تصمیم‌گیری درخصوص موارد مهم و موضوعات حساس و مورد اختلاف به نشست کارشناسان ارشد و اجلاس وزرا یا سران ارجاع می‌شود. اگرچه در تمامی جلسات و مصوبات کمیته متدلوژی همواره بر لزوم موجز بودن اسناد و بیانیه‌های پایانی اجلاس‌های عدم تعهد و نیز پرهیز از درج مطالب تکراری در آنها

تأکید شده ولی با توجه به کثرت اعضای جنبش و اهمیت موضوعات متفاوت از نظر کشورهای عضو، در گذشته بیانیه‌های اجلاس‌های وزرا و سران عدم تعهد معمولاً مطول بوده و در آنها دیدگاه‌های اعضای جنبش درخصوص کلیه موارد مطرح در دستور کار مجمع عمومی و شورای امنیت سازمان ملل منعکس شده است. در سال‌های اخیر با توجه به گسترش اینترنت، امکان دستیابی به اسناد جنبش عدم تعهد از طریق این وسیله ارتباط جمعی فراهم آمده و کشورهای که ریاست جنبش عدم تعهد را برعهده داشته‌اند، با ایجاد وبسایت مخصوص جنبش، کلیه اسناد مربوط را در پایگاه اطلاع‌رسانی خود ثبت و نگهداری کرده‌اند. با این حال پایگاه‌های مذکور منحصر به دوره سه‌ساله ریاست هر کشور بوده و هنوز یک پایگاه اطلاع‌رسانی واحد برای ارائه اطلاعات و نگهداری اسناد جنبش عدم تعهد به وجود نیامده است.

- تصمیم‌گیری: تصمیم‌گیری در کلیه اجلاس‌ها و نشست‌های جنبش عدم تعهد براساس اجماع کشورهای عضو است. رأی اجماع به دو دلیل کاربرد مؤثری در جنبش داشته است، از یکسو یک امر نمادین است که وحدت و یکپارچگی جهان سوم را به نمایش می‌گذارد و ازسوی دیگر از توافقات دقیق و واضح که می‌تواند برای اعضا مشکل‌آفرین باشد، پیشگیری می‌کند. تصمیم‌گیری براساس اجماع بعضاً موجب اعلام مواضع کلی و پرهیز از پرداختن به جزئیات موضوعات مورد اختلاف شده و این امکان را برای اعضا فراهم می‌آورد که بدون فشار ناشی از یک رأی ثبت شده، مصالحه کنند. همچنین توسل به اجماع، در گذشته اعضای جنبش عدم تعهد را که از نظر نظامی و اقتصادی ضعیف‌تر بودند قادر ساخته که در مقابل فشار دولت‌های خارجی مقاومت کنند. البته شیوه اجماع در تصمیم‌گیری‌های جنبش عدم تعهد خالی از اشکال نبوده و این امر همواره مسائل و مشکلاتی را در اجلاس‌های مختلف به وجود آورده که بیش از همه کشور میزبان را آزار داده است. تلاش میزبان برای کسب موافقت دو کشور عضو جنبش درخصوص موضوعات مورد اختلاف همواره موجب طولانی شدن جلسات جنبش، بیان مواضع تکراری و نهایتاً نارضایتی یک یا هر دو طرف منازعه شده است. لازم به ذکر است که مصوبات جنبش عدم تعهد دارای هیچ‌گونه تعهد و ضمانت اجرایی نبوده و تنها بیانگر دیدگاه‌ها و نظرات کشورهای عضو درخصوص مسائل بین‌المللی است که این امر به نوبه خود از نظر افکار عمومی جهان حائز اهمیت است و به‌عنوان مثال موجب افزایش قدرت چانه‌زنی کشورهای عضو جنبش در مقابل سایر کشورها در مجامع بین‌المللی نظیر سازمان ملل خواهد شد.

- اعلام تحفظ: معمولاً تلاش می‌شود نظرات همه اعضا در متن نهایی بیانیه‌ها و اسناد مصوب اجلاس‌ها و نشست‌های جنبش عدم تعهد در نظر گرفته شود، با این حال ممکن است یک یا تعداد

معدودی از کشورهای عضو متن تعدیل شده را بعد از کسب رأی اجماع قابل قبول ندانند که در این صورت تحفظ خود را نسبت به آن بخش از بیانیه یا سند مصوب اعلام کرده و متن تحفظ خود را در اختیار کشور میزبان قرار می‌دهند.

شرایط عضویت

زمانی که قرار شد کشورهای غیرمتعهد برای نخستین بار در سال ۱۹۶۱ در بلگراد گردهم آیند، بنیانگذاران جنبش یک جلسه مقدماتی در قاهره تشکیل داده و در آن معیارهای پنج‌گانه ذیل را برای تعیین و تعریف کشورهای غیرمتعهد که می‌باید به کنفرانس دعوت شوند، در نظر گرفتند:

۱. داشتن سیاست مستقل بر مبنای همزیستی مسالمت‌آمیز،
 ۲. پشتیبانی از نهضت‌های آزادیبخش،
 ۳. عدم وابستگی به اتحادیه‌های نظامی،
 ۴. نداشتن هیچ‌گونه اتحاد نظامی دوجانبه با یکی از قدرت‌های بزرگ،
 ۵. خودداری از پذیرفتن و نداشتن پایگاه‌های نظامی خارجی در خاک خود.
- امروز معیار پذیرش اعضای جدید در جنبش عدم تعهد آن‌گونه که در سند متداولی کارتاها آمده عبارت است از: پایبندی به اصول و اهداف جنبش عدم تعهد یعنی همان اصول ده‌گانه باندونگ و نیز پایبندی به اهداف و اصولی که در اجلاس یازدهم سران عدم تعهد مورد تأکید مجدد قرار گرفت از جمله استقلال، تمامیت ارضی و حاکمیت کشورها، دستیابی به خلع سلاح کامل تحت کنترل مؤثر بین‌المللی، حق مردم تحت استعمار، دیگر اشکال سلطه خارجی یا اشغال بیگانه برای تحقق حق خودمختاری و تعیین سرنوشت، برابری همه ملت‌ها، احترام کامل به حقوق بین‌الملل، حل مسالمت‌آمیز اختلافات، حاکمیت مردم‌سالاری در روابط بین‌الملل، توسعه اقتصادی و اجتماعی، ایجاد یک نظم عادلانه اقتصادی بین‌المللی، توسعه منابع انسانی، حفظ و ارتقای کلیه حقوق بشر، آزادی‌های اساسی از جمله حق توسعه و همزیستی مسالمت‌آمیز نظام‌ها، فرهنگ‌ها و جوامع مختلف. همچنین همبستگی با جنبش عدم تعهد و حمایت از ابتکارات و پیشنهادهای جنبش، به‌عنوان یکی دیگر از معیارهای پذیرش اعضای جدید در این سند قید شده است.

درخواست کشورها برای عضویت در جنبش عدم تعهد باید به‌صورت کتبی و با امضای رئیس کشور، دولت و یا وزیر خارجه کشور درخواست‌کننده تسلیم رئیس دوره‌ای جنبش شود. نسخه‌ای از درخواست مذکور در اختیار کلیه اعضا قرار گرفته و پس از بررسی موضوع در جلسه دفتر هماهنگی در نیویورک، در صورت مخالفت نکردن کشورهای عضو، بنابر توصیه دفتر هماهنگی،

عضویت کشور درخواست‌کننده در اولین اجلاس وزرای خارجه و یا سران جنبش عدم تعهد به تصویب می‌رسد. در حال حاضر ۱۲۰ کشور عضو جنبش عدم تعهدند.

- **اعضای ناظر:** به منظور جلب مشارکت دیگر بازیگران صحنه بین‌المللی، رویه جاری در جنبش عدم تعهد بر آن است که کشورها و سازمان‌های متقاضی را به عنوان ناظر برای شرکت در اجلاس‌های مختلف می‌پذیرد. کشورهایی که شرایط عضویت در جنبش عدم تعهد را دارا باشند، می‌توانند به عنوان ناظر نیز پذیرفته شوند. اعضای ناظر پس از کسب اجازه از هیئت رئیسه هر اجلاس می‌توانند علاوه بر حضور در جلسات عمومی، به ایراد سخنرانی و ارائه نظرات و دیدگاه‌های خود بپردازند. لازم به ذکر است که اعضای ناظر حق شرکت در گروه‌های کاری، گروه‌های تماس و یا نیروهای اقدام جنبش عدم تعهد را ندارند.

در حال حاضر ۱۷ کشور و ۱۰ سازمان بین‌المللی (از جمله سازمان ملل، سازمان کنفرانس اسلامی، اتحادیه آفریقا و اتحادیه عرب) به عنوان عضو ناظر در اجلاس‌های عدم تعهد شرکت می‌کنند.

مؤلفه‌ها و محرکه‌های واگرایی و همگرایی

هر نهاد بین‌المللی در مسیر پیشرفت و توسعه، مجموعه‌ای از تهدیدها و فرصت‌ها را پیش رو خواهد داشت. همچنین یک نهاد فراملی بسته به ساختار و کارکرد خویش و نیز تحت تأثیر تحولات جهانی با عناصر و عوامل مختلفی که در واگرایی یا همگرایی آن تأثیری قاطع دارند روبرو است. جنبش غیرمتعهدها نیز در حال حاضر با مجموعه مسائل درون‌گروهی و برون‌گروهی سروکار دارد که در مقام تهدید یا فرصت قادر به تغییر موقعیت و موضع آن هستند.

عواملی واگرایانه یا همگرایانه فراروی جنبش عدم تعهد متعدد و به لحاظ ماهوی متفاوتند. سرنوشت نهایی این جنبش در آینده نیز از حیث قابلیت تأثیرگذاری آن بر روندها و رویه‌های جهانی تا حد بسیار زیادی به توانایی آن در بهره‌گیری از عوامل همگرایانه و تلاش مؤثر برای تضعیف و تخفیف عوامل واگرایانه وابسته است.

الف) عوامل واگرایی

به طور کلی با در نظر گرفتن مجموعه واقعیات و تجارب گذشته می‌توان محورهای ذیل را به عنوان عوامل واگرایانه در جنبش عدم تعهد مورد اشاره قرار داد. جنبش غیرمتعهدها برای تسهیل مسیر توسعه خویش به طور اجتناب‌ناپذیری نیازمند فائق آمدن بر مشکلاتی است که بر اثر این عوامل ایجاد خواهند شد.

- **عدم تجانس فرهنگی:** برای تشکیل یک اتحاد و ائتلاف پایدار و در عین حال مؤثر در سطح نظام بین‌الملل مجموعه‌ای از عوامل و ملزومات مورد نیاز است. از مهمترین این عوامل قرابت فرهنگی مجموعه کشورهای است که در عضویت یک گروه یا نهاد بین‌المللی به سر می‌برند. به هر میزان که شرایط فرهنگی کشورهای عضو یک اتحادیه از وجوه تشابه و مشترکات بیشتری برخوردار باشد انتظار برای افزایش سطح انسجام و همگرایی آن نیز بالاتر خواهد بود.

تعلق کشورهای عضو جنبش عدم تعهد به فرهنگ‌ها و آداب و سلوک مختلف از موانع مهم نزدیکی همه‌جانبه این کشورها به یکدیگر است. همین مسئله در کاهش سطح انسجام درونی این گروه و در نتیجه دوری از معیارهای یک اتحادیه کارآمد تأثیر چشمگیری دارد. وجود ملیت‌ها، اقوام، نژادها، زبان‌ها و ادیان متعدد و مختلف در گروه غیرمتعهدها از عوامل مؤثر در کاهش همبستگی مورد نیاز در این جنبش است.

- **عدم هم‌تکمیلی اقتصادی:** به همین ترتیب باید خاطرنشان ساخت که توازن در نوع نظام‌های اقتصادی کشورهای عضو یک مجموعه فراملی در بهبود موقعیت و کارآمدی آن نقش قاطعی دارد. کشورهای عضو جنبش عدم تعهد طیف مختلفی از کشورهای از نظر اقتصادی بسیار ضعیف تا کشورهای درحال توسعه موفقی چون برزیل را دربر می‌گیرد. اقتصاد کشورهای عضو این جنبش فاقد هم‌تکمیلی و هماهنگی لازم است. این امر از مشکلات جدی جنبش عدم تعهد برای تبدیل شدن به یک نهاد پویای بین‌المللی است. نگاهی به اتحادیه‌های بین‌المللی موفق دنیا نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی در موفقیت و تقویت یک اتحادیه نقش بسیار بارزی دارد و جنبش غیرمتعهدها نیز برای رسیدن به موفقیت و کامیابی ناگزیر از توجه به این مهم است.

- **پراکندگی وسیع جغرافیایی اعضا:** با وجود تحولات شگرف تکنولوژیک و پیشرفت‌های خارق‌العاده در حوزه ارتباطات هنوز نقش عوامل طبیعی به‌ویژه عامل جغرافیا در موفقیت ائتلاف‌ها و اتحادها یک نقش قابل اعتنا و مهم است. نزدیکی جغرافیایی هنوز از عوامل مؤثر در تقویت اتحادهاست. هر چقدر اعضای یک گروه بین‌المللی از عامل مجاورت و قرابت جغرافیایی اعضا بهره بیشتری برده باشد امکان مساعدتری برای پیشبرد اهداف و علایق خود از جمله گسترش تعاملات و ارتباطات درون‌گروهی خواهد داشت. نگاهی به کشورهای عضو جنبش عدم تعهد نشان می‌دهد که از قاره‌های مختلف نمایندگانی در این اتحادیه حضور دارند. طبعاً این پراکندگی جغرافیایی از موانع مهم فراروی همگرایی این جنبش محسوب می‌شود.

- **پایداری مناقشات فعال و نیمه‌فعال درون‌گروهی:** یک مجموعه بین‌المللی برای رسیدن به مقاصد خود در نظام بین‌الملل نیازمند ملزومی بی‌بدیل است و آن اینکه از پایین‌ترین سطح تعارضات در

میان اعضای خود برخوردار باشد. در واقع وجود تهدیدات و فرصت‌های مشترک و مهمتر از آن وجود تصویری مشترک از این عناصر سطح بالایی را از وفاق درونی میان اعضا به وجود آورده باشد. چنین گروهی برای رسیدن به اهداف و مقاصد متعارف خویش با کمترین چالش‌ها روبرو خواهد بود.

جنبش غیرمتعهدها به واسطه تعداد بسیار زیاد اعضای خود هنوز نتوانسته است تا انسجام درونی مورد نیاز در داخل این مجموعه را برقرار سازد. بالعکس برخی اعضای این جنبش حتی در یک وضعیت تخاصم بالقوه یا بالفعل با یکدیگر به سر می‌برند. در این زمینه می‌توان به مناقشه هند و پاکستان بر سر مسئله کشمیر اشاره کرد. در واقع مطالعه روابط اعضای غیرمتعهدها نشان می‌دهد که بسیاری از آنها اختلافات مرزی و ارضی دیرینه‌ای با یکدیگر دارند و در مواردی انتظار برای فعال شدن این اختلافات در شکل بروز جنگ میان طرفین اختلاف نیز وجود دارد. این وضعیت از موانع مهم تثبیت و تقویت جنبش غیرمتعهدهاست.

- فقدان تشکیلات منسجم اجرایی و اداری: نداشتن دبیرخانه یا اساسنامه برای یک نهاد بین‌المللی که سودای تأثیرگذاری بر مسائل جهانی را دارد ضعف مشهودی تلقی می‌شود. بی‌تردید ورود مؤثر به ترتیبات جهانی، برخورداری از تشکیلات منسجم اداری و اجرایی را طلب می‌کند. وجود یک دبیرخانه قوی با مقری مشخص که پیگیر مصوبات و تصمیمات اتخاذ شده از سوی اعضا بوده و هماهنگی‌های لازم را در این زمینه به عمل آورد در این میان از اهمیتی خاص برخوردار است.

- مانع‌تراشی قدرت‌های بزرگ برای توسعه و پویایی جنبش: آرمان‌هایی که موجبات تشکیل و توسعه جنبش عدم تعهد را فراهم ساختند در تعارض با منافع و جاه‌طلبی‌های قدرت‌های بزرگ قرار دارند. اساساً همین جاه‌طلبی‌ها در دوران جنگ سرد محرک تشکیل جنبش عدم تعهد بودند. ملاحظاتی چون مبارزه با استعمار و استعمار نوین و نیز عدم تعهد به منافع و سیاست‌های قدرت‌های بزرگ در صدر اهداف بانیان گروه غیرمتعهدها بوده‌اند. در حال حاضر نیز با وجود فروپاشی نظام دوقطبی سابق، پیگیری ملاحظاتی نظیر مخالفت با یکجانبه‌گرایی کشورها و ضرورت استیفای حقوق کشورهای توسعه‌نیافته و در حال توسعه در نظام بین‌الملل از جمله مواردی است که موجبات تزامن منافع و اهداف گروه غیرمتعهدها را با منافع قدرت‌های بزرگ فراهم می‌سازد. طبیعی است که این تضاد و تعارض واکنش قدرت‌های بزرگ و صاحب نفوذ در جهان را بر ضد جنبش عدم تعهد در پی داشته باشد. این واکنش در شکل مقاومت در برابر مطالبات جنبش نمود پیدا می‌کند. مقاومت ابرقدرت‌ها با به رسمیت شناختن حقوق طبیعی کشورهای در حال توسعه در زمینه‌هایی نظیر انرژی هسته‌ای یا عدم ارائه برخی فناوری‌های خاص به آنها نمونه‌ای از تعارض

میان قدرت‌های بزرگ با اعضای جنبش غیرمتعهدهاست.

سیاست‌های تخصصی قدرت‌ها در برابر این گروه بعضاً با اعمال فشار بر اعضای آن همراه می‌شود. این اعمال فشار در شکل وضع تحریم‌ها برای صرف‌نظر کردن از حقوق طبیعی خود به انجام می‌رسد. این مسئله می‌تواند بر کارکرد و عملکرد گروه تأثیر منفی برجای گذارد مگر آنکه سطح مقاومت اعضا در برابر فشارهای وارده به‌طور چشمگیری افزایش یابد.

ب) عوامل همگرایی

در کنار مجموعه عوامل و عناصری که موجبات واگرایی گروه عدم تعهد را فراهم می‌سازند شماری از عوامل و محرک‌ها نیز وجود دارند که می‌توانند در تقویت همگرایی در این گروه نقش بارزی داشته باشند. درحال حاضر این عوامل را می‌توان به‌شرح ذیل مورد بررسی قرار داد.

- **پایبندی به برخی ایده‌های اصیل و اساسی نظیر استقلال و مخالفت با استعمار:** با وجود بروز و ظهور تحولات ژرف و شگرف در نظام بین‌الملل هنوز مجموعه ملاحظاتی که انگیزه لازم را برای تشکیل و تأسیس جنبش غیرمتعهدها فراهم ساختند تاووم دارند. کشورهای توسعه‌نیافته یا درحال توسعه کماکان در مسیر فراروی خود برای رشد و پیشرفت با مشکلات و محدودیت‌هایی که ازسوی قدرت‌های بزرگ اعمال می‌شود مواجه‌اند. میل به حفظ انحصار نفوذناپذیر در سیاست و اقتصاد بین‌الملل همچنان گرایش مسلط بازیگران کنونی متروپل در جهان را تشکیل می‌دهد. این گرایش خواه‌ناخواه تزامم منافع میان آنها با کشورهای کمتر توسعه‌یافته را در پی دارد. چنین است که به اعتقاد برخی کارشناسان، تئوری‌های کلاسیک مفسر روابط شمال - جنوب نظیر نظریات مرکز - پیرامون همچنان از صلابت تبیینی لازم برخوردارند. در یک چنین فضایی است که بسیاری از اعضای جنبش غیرمتعهدها همچنان بر اصول اولیه‌ای که موجبات تشکیل این جنبش را فراهم ساخت تأکید می‌کنند. شرایط کنونی نظام بین‌الملل همچنان اعتقاد به ملاحظاتی چون مخالفت با استعمار نو، مخالفت با ترتیبات ناعادلانه جهانی که براساس منافع قدرت‌های بزرگ طراحی شده است را زنده نگه می‌دارد. این امر خود یک فرصت مناسب و مطلوب برای تقویت همگرایی جنبش غیرمتعهدها محسوب می‌شود.

- **تمایل اعضا برای ارتقای موقعیت و منزلت بین‌المللی جنبش:** سال‌ها این ایراد به جنبش غیرمتعهدها وارد می‌شد که در قبال مسائل مهم بین‌المللی سیاستی انفعالی اختیار کرده و در ورود فعال به مقولات مبرم جهانی ناکام می‌ماند. با این حال به‌نظر می‌رسد که همزمان با تحولات و تغییرات جهانی و افزایش اهمیت اتحادها و ائتلاف‌ها در نظام بین‌الملل تمایل این جنبش برای فعال

شدن در مناسبات جهانی نیز بیشتر شده است. موضعگیری این جنبش در قبال موضوعاتی نظیر مسائل فلسطین یا برنامه هسته‌ای ایران نشانه‌ای از این تقویت تمایل محسوب می‌شود. به نظر می‌رسد که کشورهای عضو این گروه بیش از هر زمان دیگری به این مهم پی برده‌اند که نیازمند بهبود موقعیت و موضع جنبش در مسائل جهانی هستند. کمالینکه بیانیه اجلاس وزرای خارجه جنبش عدم تعهد در تهران در مردادماه ۱۳۸۷ نیز نشان می‌دهد که غیرمتعهدها طیف گسترده‌ای از موضوعات جهانی را در زمره علایق و منافع خود قلمداد می‌کنند. به نظر می‌رسد که این تمایل محرک مهمی برای تقویت موقعیت جنبش در نظام بین‌الملل باشد و از این رو می‌توان از آن به‌عنوان یک فرصت بالقوه تاریخی یاد کرد.

- وجود فرصت‌های اقتصادی برای اعضا: هرچند عدم هم‌تکمیلی اقتصادی یکی از مشکلات فراروی تقویت همگرایی غیرمتعهدها به حساب می‌آید اما به هر حال عضویت ۱۲۰ کشور در این گروه متضمن پدیداری فرصت‌های اقتصادی قابل اعتنا برای این کشورهاست. سرمایه‌گذاری روی این فرصت‌ها می‌تواند از عوامل تقویت انسجام درون‌گروهی غیرمتعهدها باشد. از مهمترین این فرصت‌ها بازار گسترده‌ای است که جنبش می‌تواند برای هریک از اعضا فراهم کند. کشورهای عضو جنبش عدم تعهد حدود نیمی از جمعیت جهان را به خود اختصاص می‌دهند. جمعیت جهان در سال ۲۰۰۴ بیش از شش میلیارد نفر برآورد شد که بیش از سه میلیارد نفر آن متعلق به کشورهای عضو این جنبش هستند. این تعداد جمعیت یک بازار مناسب برای محصولات و کالاهای کشورهای عضو به حساب می‌آید.

در حوزه انرژی نیز فرصت‌های قابل توجهی وجود دارد. برخی از کشورهای عضو جنبش وابستگی بالایی به صادرات سوخت دارند. از ۴۰ کشور تولیدکننده و صادرکننده فرآورده‌های نفتی ۲۷ کشور عضو جنبش عدم تعهد هستند. با همکاری تمام اعضای جنبش که دارای نفت هستند می‌توان از این انرژی به‌عنوان اهرمی قوی برای چانه‌زنی در برابر اعضای غیرعضو استفاده کرد. از منظر تجارت نیز این کشورها می‌توانند از ابزارهای رونق‌دهنده تجاری به‌مثابه ابزاری برای بهتر کردن وضعیت اقتصادی خود استفاده کنند. این کشورها می‌توانند اقدامات زیر را به‌منظور بهبود وضعیت تجاری خویش به‌کار گیرند:

- استفاده از تعرفه‌های ترجیحی بین اعضا،
- استفاده از همکاری‌های اقتصادی در زمینه تجارت،
- استفاده از انرژی فراوان در دسترس این کشورها،
- استفاده از سرمایه‌گذاری مشترک.

ظرفیت‌های جنبش عدم تعهد

- ظرفیت‌های سیاسی

- جنبش عدم تعهد مجمعی برای گردهمایی کشورهای مستقل و محملی برای رساندن صدای ملت‌ها و کشورهای مستقل در نظام بین‌الملل است.
- این جنبش از ظرفیت بالایی برای مقابله با گسترش روند یکجانبه‌گرایی و تک‌قطبی شدن نظام بین‌الملل و تحقق چندقطبی شدن نظام جهانی برخوردار است. همان‌طور که ایستادگی در برابر نظام دوقطبی یکی از اهداف جنبش عدم تعهد در زمان تأسیس بود، مقابله با نظام تک‌قطبی نیز به یکی از اهداف اصلی این جنبش در حال حاضر تبدیل شده است.
- جنبش عدم تعهد با تداوم تلاش‌های خود برای اصلاح سازمان ملل متحد به‌ویژه تشکیلات شورای امنیت به‌طور بالقوه توانایی دارد گام بلندی در اصلاح ساختار نظام بین‌الملل بردارد.
- با توجه به کثرت اعضای حاضر در جنبش عدم تعهد، حضور پررنگ این نهاد در روندهای تصمیم‌سازی و سیاستگذاری جهانی گامی در جهت دمکراتیزه شدن جامعه بین‌المللی خواهد بود.
- جنبش عدم تعهد به سبب تنوع و تكثر اعضای آن می‌تواند به نهادی «هنجارساز» و «رویه‌ساز» در حوزه‌های مختلف سخت‌افزاری و نرم‌افزاری نظام بین‌الملل از جمله مسائل زیست‌محیطی، حقوق بشر و... تبدیل شده و نقش مؤثری در تجميع و تقویت اراده جامعه جهانی در هریک از این حوزه‌ها ایفا نماید.
- جنبش عدم تعهد به سبب عضویت تعداد زیادی از کشورهای جهان در آن (۱۲۰ کشور) و حضور ۲۰ کشور و ۱۰ سازمان بین‌المللی به‌عنوان عضو ناظر بیش از هر نهاد دیگری از ظرفیت نمایندگی افکار عمومی جهانی و جامعه بین‌الملل برخوردار است.
- جنبش عدم تعهد مرجعی برای حمایت فراگیر از حقوق و منافع مشروع کشورهای ضعیف‌تر در برابر قدرت‌های سلطه‌جو است.
- با توجه به حضور تعداد زیادی از کشورهای مسلمان در جنبش عدم تعهد، این جنبش همچنین می‌تواند سازوکار مؤثر دیگری در تقویت همگرایی جهان اسلام و توسعه تعاملات آن با دیگر اجزای نظام بین‌الملل باشد.
- جنبش قادر است تا براساس یکی از آرمان‌های اصلی و اصیل خود مبنی بر حمایت از حق تعیین سرنوشت ملت‌ها و مخالفت با جنگ‌افروزی و توسعه‌طلبی، به نهادی مؤثر در حمایت از حقوق ملت مظلوم فلسطین و اعمال فشار بر رژیم صهیونیستی تبدیل شود.

- ظرفیت‌های اقتصادی

- جنبش عدم تعهد قادر است تا به مهمترین محور و مرکز همکاری‌های جنوب - جنوب در نظام بین‌الملل تبدیل شود. کمالینکه تلاش کرده است تا با تأسیس سازوکارهایی در داخل خود نظیر مرکز همکاری فنی جنوب - جنوب به این مهم دست یابد.
- جنبش می‌تواند تا به محل مطمئنی برای تبادل تجارب کشورهای درحال توسعه در زمینه‌های اقتصادی و فناوری تبدیل شود.
- جنبش قادر است تا به نیروی مؤثری در روند جهانی شدن اقتصاد تبدیل شده و از تثبیت این جریان براساس منافع و علایق محض قدرت‌های سلطه‌جو جلوگیری کند.
- یکی از ظرفیت‌های اقتصادی جنبش عدم تعهد، بازار گسترده‌ای است که این جنبش می‌تواند برای هریک از اعضا فراهم کند. کشورهای عضو این گروه حدود نیمی از جمعیت جهان را به خود اختصاص می‌دهند. این تعداد جمعیت یک بازار مناسب برای محصولات و کالاهای کشورهای عضو به حساب می‌آید.
- در حوزه انرژی نیز فرصت‌های قابل توجهی وجود دارد. برخی از کشورهای عضو جنبش وابستگی بالایی به صادرات سوخت دارند. از ۴۰ کشور تولیدکننده و صادرکننده فرآورده‌های نفتی ۲۷ کشور عضو جنبش عدم تعهد هستند. با همکاری تمام اعضای جنبش که دارای نفت هستند می‌توان از این انرژی به‌عنوان اهرمی قوی برای چانه‌زنی در برابر قدرت‌های سلطه‌جو استفاده کرد.
- از منظر تجارت نیز این کشورها می‌توانند از ابزارهای رونق‌دهنده تجاری به‌مثابه ابزاری برای بهتر کردن وضعیت اقتصادی خود استفاده کنند. این کشورها می‌توانند اقدامات زیر را به‌منظور بهبود وضعیت تجاری خویش به‌کار گیرند:
 - استفاده از تعرفه‌های ترجیحی بین اعضا،
 - استفاده از همکاری‌های اقتصادی در زمینه تجارت،
 - استفاده از انرژی فراوان در دسترس این کشورها،
 - استفاده از سرمایه‌گذاری مشترک.
- همکاری در بخش خدمات می‌تواند بیشترین اشتغالزایی را برای کشورهای جنبش عدم تعهد ایجاد کند.
- به‌طور کلی شاخص‌هایی نظیر جمعیت فراوان، جغرافیای گسترده، موقعیت‌های ترانزیتی، نیروهای علمی و منابع طبیعی فراوان از ظرفیت‌های مهمی است که در اختیار کشورهای جنبش عدم تعهد است.

- ظرفیت‌های فرهنگی

- با توجه به تنوع و تکثر فرهنگ‌ها و ادیان کشورهای عضو جنبش، این نهاد می‌تواند به یکی از مهمترین سازوکارهای توسعه گفتگوی ادیان و فرهنگ‌ها و در نتیجه تثبیت فرهنگ صلح و تعامل تبدیل شود. بسیاری از تنش‌ها و مناقشات در جهان امروز ناشی از اختلافات و تعارضات فرهنگی است. اگر جنبش بتواند به نهادی مرجع و نمونه در حوزه تعامل و همزیستی فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها تبدیل شود، می‌تواند در زمینه حل مناقشاتی که ریشه فرهنگی دارند (به‌ویژه در گستره جغرافیایی تحت پوشش خود) به‌طور مؤثری وارد عمل شود.
- جنبش عدم تعهد قادر است با تکیه بر تنوع فرهنگ‌های غنی و باستانی اعضای خود، از مسلط شدن فرهنگ غرب در فرآیند جهانی شدن جلوگیری کرده، به حفظ هویت ملت‌های عضو در برابر روندهایی چون ناتوی فرهنگی کمک مؤثری کند.
- فعال شدن جنبش در حوزه ارتباطات و رسانه‌ها می‌تواند مانع از انحصار جریان خبر و اطلاع‌رسانی از سوی منابع غربی شده و به جریان آزاد اطلاعات کمک کند.

- ظرفیت‌های امنیتی

- موضوع خلع سلاح بین‌المللی یکی از مهمترین دغدغه‌های جنبش عدم تعهد از ابتدای تأسیس آن بوده است. تداوم و تقویت تلاش‌های این جنبش در این زمینه به خلق دنیای امن‌تر و عاری از سلاح‌های مرگبار کمک خواهد کرد.
- این جنبش ظرفیت بالایی برای تشدید فشارهای بین‌المللی به رژیم صهیونیستی برای الحاق به پیمان منع گسترش تسلیحات هسته‌ای دارد موضوعی که بارها به‌عنوان یکی از مطالبات مهم، مورد تأکید جنبش قرار گرفته است.
- همکاری مؤثر اعضای پرشمار جنبش می‌تواند ظرفیت چشمگیری را در اختیار آن برای مقابله با پدیده‌های مخرب امنیت بین‌الملل از جمله تروریسم و تولید و ترانزیت مواد مخدر قرار دهد.

جمهوری اسلامی ایران و جنبش عدم تعهد

جمهوری اسلامی ایران براساس ماهیت، هویت، اصول، منافع، اهداف و تصور و تلقی خود از نظام بین‌الملل، راهبرد عدم تعهد مبتنی بر اصل نه شرقی و نه غربی را برای سیاست خارجی خود برگزید. بنابراین، بلافاصله پس از پیروزی انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی تعهدات نظامی ایران به ابرقدرت‌ها را لغو کرد و به عضویت جنبش عدم تعهد درآمد.

البته نارضایتی ایران از نوع موضعگیری جنبش عدم تعهد در قبال تجاوز عراق به خاک ایران و صرف تأکید آن بر تشکیل کمیته حسن نیت برای پایان دادن به جنگ ایران و عراق در قطعنامه پایانی جنبش در هند سبب شد که جمهوری اسلامی موضع جنبش را به مثابه جانبداری از عراق قلمداد نماید. روابط ایران و جنبش عدم تعهد نه تنها توسعه نیافت بلکه در پی تصمیم جنبش برای برگزاری هفتمین اجلاس وزرای امور خارجه خود در بغداد در خرداد ۱۳۶۱ بسیار سرد و بدبینانه شد. اگرچه با وساطت کوبا محل برگزاری از بغداد به هاوانا انتقال یافت ولی بی‌اعتمادی ایران به جنبش کاهش نیافت.

پس از پایان جنگ تحمیلی و با آغاز دوران سازندگی ایران تلاش کرد تا رویکردی عملگرایانه را در قبال جنبش اتخاذ نماید. تا قبل از فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد ایران با حفظ رویکرد انتقادی خود دو هدف را در قالب تعامل فعال پیگیری می‌کرد. اولین هدف اجرای کامل قطعنامه ۵۹۸ بود و ایران انتظار داشت که جنبش در فرآیند مذاکرات صلح، عراق را به اجرای کامل قطعنامه وادارد. دومین هدف، فعال ساختن جنبش غیرمتعهدها به نحوی بود که بتواند نسبت به سیاست‌های سلطه‌جویانه قدرت‌های استکباری واکنش یکپارچه و به‌موقع نشان دهد. بعد از جنگ سرد مهمترین هدف جمهوری اسلامی بازتعریف و بازسازی نقش جنبش عدم تعهد بر مبنای همکاری و همگرایی اقتصادی کشورهای جنوب جهت افزایش قدرت چانه‌زنی در برابر کشورهای شمال بود.

در دوران اصلاحات در چارچوب سیاست چندجانبه‌گرایی گفتمانی و فرهنگی، ایران تلاش کرد تا از جایگاه این جنبش برای تبیین و ترویج اصول سیاست خارجی خود به‌ویژه طرح گفتگوی تمدن‌ها استفاده کند. علاوه بر این ایران سعی کرد تا از طریق ارتقای جایگاه جنبش عدم تعهد، نقش مؤثری را در صحنه جهانی ایفا کند.

با روی کار آمدن دولت دکتر احمدی‌نژاد و افزایش اهمیت کشورهای جنوب در سیاست خارجی ایران تلاش شد تا از ظرفیت جنبش عدم تعهد در راستای اهداف و منافع ملی بیشتر استفاده شود. حساس کردن این جنبش نسبت به مناقشه هسته‌ای ایران با غرب که به صدور چندین بیانیه از سوی غیرمتعهدها در حمایت از برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای ایران منجر شد از جمله اقدامات مهم دولت در رابطه با این جنبش بود.

قطعنامه‌ها و بیانیه‌های جنبش عدم تعهد با رویکرد به ایران و مسائل جهان اسلام

جنبش عدم تعهد به‌ویژه در سال‌های اخیر پیرامون مسائل مرتبط با منافع و علایق جمهوری اسلامی ایران و نیز مسائل جهان اسلام موضعگیری‌های متعددی داشته است. این موضعگیری‌ها

در قالب صدور قطعنامه‌ها و بیانیه‌ها از سوی نمایندگان این جنبش به انجام رسیده است. در اینجا به برخی از مواضع جنبش در ارتباط با موضوع فعالیت‌های هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران و نیز مواضع این جنبش در قبال موضوع فلسطین به‌عنوان مهمترین موضوع جهان اسلام اشاره می‌شود.

۱. فعالیت‌های هسته‌ای ایران

جنبش عدم تعهد در سال‌های اخیر بارها حمایت خود را از فعالیت‌های هسته‌ای ایران اعلام داشته است. از جمله در پایان چهاردهمین نشست سران جنبش عدم تعهد در هاوانا در سپتامبر ۲۰۰۶ نیز بیانیه‌ای به تصویب رسید که در آن ضمن حمایت از فعالیت صلح‌آمیز هسته‌ای ایران پیوستن اسرائیل به معاهده منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای مطالبه شده بود. رهبران کشورهای غیرمتعهد در این بیانیه حق مسلم و انکار نشدنی همه کشورها در توسعه، تحقیق، تولید و استفاده از انرژی هسته‌ای در اهداف صلح‌آمیز را به رسمیت شناختند.

اعضای «نم» همچنین خواستار حل مسئله هسته‌ای ایران از طریق دیپلماتیک و مذاکرات صلح‌آمیز شدند. در بیانیه تأکید شده بود که تنها راه حل مسئله هسته‌ای ایران آغاز مذاکرات بدون هیچ‌گونه پیش شرط است.

به‌علاوه از ایران نیز خواسته شده است به همکاری کامل خود با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ادامه دهد. در بیانیه غیرمتعهدها همچنین هشدار داده شده بود که هرگونه حمله به تأسیسات هسته‌ای که برای اهداف صلح‌آمیز ساخته شده‌اند با خطرات جدی همراه بوده و نقض آشکار حقوق بین‌الملل محسوب می‌شود.

همچنین در جریان پانزدهمین نشست وزیران خارجه جنبش عدم تعهد در تهران بیانیه‌ای در حمایت از فعالیت‌های هسته‌ای ایران صادر شد. در این بیانیه وزرای خارجه کشورهای عضو جنبش عدم تعهد تصریح کردند که حق کشورها برای توسعه انرژی اتمی برای مقاصد صلح‌آمیز نباید به هیچ عنوان محدود شود و انتخاب‌ها و تصمیمات تمامی کشورها از جمله جمهوری اسلامی ایران در زمینه استفاده صلح‌آمیز از فناوری هسته‌ای و چرخه سوخت باید محترم شمرده شوند. در بیانیه جنبش عدم تعهد بر نقش آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به‌عنوان تنها نهاد صلاحیت‌دار برای راستی‌آزمایی تعهدات پادمانی کشورهای عضو تأکید گردید. وزرای امور خارجه عدم تعهد از حل و فصل موضوعات باقی‌مانده در چارچوب موافقتنامه میان ایران و آژانس، به‌عنوان یک گام مهم رو به جلو استقبال کردند و توافق آژانس و ایران برای عادی شدن اجرای پادمان در ایران در این چارچوب را نیز مورد توجه قرار دادند. وزرای خارجه عدم تعهد بر تحقق منطقه خاورمیانه عاری از

سلاح‌های هسته‌ای تأکید کردند و از اسرائیل خواستند تا بدون قیدوشرط و بدون تأخیر به ان.پی.تی. بپیوندد و فوراً تمامی تأسیسات هسته‌ای خود را تحت پادمان جامع آژانس قرار دهد. وزیرای خارجه جنبش عدم تعهد در پایان ضمن استقبال از گفتگوهای ایران و شش کشور در ژنو، تأکید کرد که تنها راه حل موضوع هسته‌ای، پیگیری مذاکرات محتوایی بدون هیچ‌گونه پیش‌شرط توسط تمامی اعضای مربوطه می‌باشد.

پس از پایان نشست سفیران جنبش عدم تعهد در اسفند ۱۳۹۰ در مقر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نیز با تصویب متنی از فعالیت‌های هسته‌ای ایران حمایت شد. در این متن که نشانگر حمایت ارزشمند بیش از ۱۰۰ کشور عضو عدم تعهد از ایران بود، اعضا ترور دانشمندان هسته‌ای ایران را محکوم کردند.

جنبش عدم تعهد در ادامه حمایت خود از فعالیت‌های هسته‌ای ایران در خردادماه ۱۳۹۱ بار دیگر با صدور بیانیه‌ای حق داشتن چرخه سوخت هسته‌ای توسط ایران را به رسمیت شناخت. این جنبش درخصوص اجرای موافقتنامه‌های پادمان معاهده عدم اشاعه هسته‌ای (NPT) و قطعنامه‌های شورای امنیت در جمهوری اسلامی ایران تأکید کرد: «جنبش عدم تعهد برحق اولیه و غیرقابل انکار کلیه کشورها برای توسعه، تحقیق، تولید و استفاده از انرژی اتمی برای مقاصد صلح‌آمیز، بدون هرگونه تبعیض و منطبق با تعهدات قانونی مترتب، تأکید می‌نماید. بنابراین، هیچ موردی نباید به‌گونه‌ای تفسیر شود که منجر به ایجاد ممنوعیت یا محدودیت حقوق کشورها در توسعه انرژی اتمی برای مقاصد صلح‌آمیز شود. انتخاب‌ها و تصمیمات کشورها، شامل موارد (مربوط به) جمهوری اسلامی ایران، در زمینه استفاده‌های صلح‌آمیز از فناوری هسته‌ای و سیاست‌های چرخه سوخت می‌بایست محترم شمرده شوند». در بخش دیگری از این بیانیه تأکید شد: «جنبش عدم تعهد مصونیت فعالیت‌های هسته‌ای صلح‌آمیز را مورد تأیید مجدد قرار داده و تأکید می‌نماید هرگونه حمله یا تهدید به حمله علیه تأسیسات هسته‌ای صلح‌آمیز اعم از درحال فعالیت یا درحال ساخت که بشریت و محیط زیست را در معرض خطر جدی قرار داده و نقض عمده حقوق بین‌الملل، اصول و اهداف منشور ملل متحد و آیین‌نامه آژانس بین‌المللی انرژی اتمی محسوب می‌شود، تأکید می‌نماید. جنبش عدم تعهد نیاز به تدوین سند مذاکراتی چندجانبه جامع برای اعلام ممنوعیت حملات یا تهدید به حملات بر تأسیسات هسته‌ای مختص استفاده‌های صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای را تصدیق می‌نماید». در بیانیه جنبش عدم تعهد همچنین آمده بود: «جنبش عدم تعهد قویاً معتقد است که کلیه پادمان‌ها و موضوعات راستی‌آزمایی از جمله موارد مربوط به ایران می‌بایست در چارچوب آژانس بین‌المللی انرژی اتمی و براساس مبانی حقوقی و فنی حل‌وفصل گردد. علاوه بر آن جنبش عدم تعهد

تأکید دارد که آژانس می‌بایست به‌کار خود برای حل موضوع هسته‌ای ایران در چارچوب اختیاراتش ذیل اساسنامه آژانس ادامه دهد». گفتنی است که این بیانیه در ۱۵ بند تهیه و تنظیم شد و در بند آخر آن آمده بود: «جنبش عدم تعهد موضع اصولی خود را مبنی بر اینکه دیپلماسی و گفتگو تنها راه برای حل بلندمدت موضوع هسته‌ای ایران می‌باشند، تصریح می‌نماید جنبش عدم تعهد بدین منظور همه کشورهای عضو را نسبت به مشارکت مثبت، تشویق می‌نماید».

۲. فلسطین

جنبش عدم تعهد همچنین درخصوص موضوع فلسطین و نیز توسعه‌طلبی و نظامی‌گری رژیم صهیونیستی نیز مواضع متعددی را اتخاذ کرده است. از جمله آنکه شانزدهمین نشست وزیران امور خارجه جنبش عدم تعهد با بیانیه‌ای درخصوص فلسطین و موضوع خلع سلاح هسته‌ای پایان یافت. در بیانیه پایانی نشست سه‌روزه وزرای امور خارجه جنبش عدم تعهد آزادی زندانیان سیاسی فلسطینی در اسرائیل، منع گسترش تسلیحات کشتار جمعی، محکوم کردن تروریسم، تقویت شرایط فعلی سازمان ملل، رعایت حقوق فلسطینیان، اصلاح ساختارهای بین‌المللی، مسائل اقتصادی و نیز توسعه‌های بین‌المللی جزو پنج سندی بود که در شانزدهمین اجلاس وزیران خارجه به تصویب اعضا رسید. در ادامه این بیانیه همچنین بر آزادی اسرای فلسطینی از سوی رژیم صهیونیستی تأکید شد. اعضای این جنبش از رژیم صهیونیستی خواستند قدم‌های مثبتی در روند صلح بردارد. آنها همچنین از تشکیل کشور فلسطین در مرزهای ۱۹۶۷ حمایت و تأکید کردند که این جنبش از دیرباز به اتفاق نظر کشور فلسطین را به رسمیت شناخته شده بود.

پیشتر در دهمین اجلاس اضطراری مجمع عمومی سازمان ملل در آوریل ۲۰۰۲ غیرمتعهدها در مورد اقدامات غیرقانونی رژیم صهیونیستی در شرق بیت‌المقدس و بقیه اراضی اشغالی قطعنامه‌ای صادر کردند.

از سوی دیگر جنبش غیرمتعهدها برای پیگیری مسائل و موضوعات مورد علاقه خود اقدام به تشکیل کمیته‌های مختلفی کرده است که کمیته فلسطین غیرمتعهدها از جمله مهمترین آنهاست.

یکی از اقدامات نمادین جنبش غیرمتعهدها برای حمایت از حقوق مردم فلسطین برنامه‌ریزی برای حضور برخی از اعضای این جنبش در کنفرانس بین‌المللی حمایت از فلسطین برای به رسمیت شناخته شدن در سازمان ملل متحد بود که قرار بود در رام‌الله برگزار شود، اما این برنامه با کارشکنی رژیم صهیونیستی لغو شد.

تشکیلات خودگردان قصد داشت در مردادماه ۱۳۹۰ در رام‌الله میزبان برخی از کشورهای عضو جنبش غیرمتعهدها باشد تا در صورت جلب حمایت این کشورها، آرای موافق بیشتری را

برای به رسمیت شناخته شدن فلسطین از سوی سازمان ملل متحد، به‌عنوان یک کشور مستقل از آن خود کند. اما رژیم صهیونیستی در اقدامی کارشکنانه از ورود هیئت‌های اعزامی از سوی چهار کشور مالزی، کوبا، اندونزی و بنگلادش جلوگیری کرد و موجب لغو این جلسه شد.

اهمیت اجلاس تهران و فرصت‌های آن برای ایران

برگزاری اجلاس غیرمتعهدها در تهران از جهات مختلف حائز اهمیت و واجد فرصت‌های بالقوه و بالفعل برای ایران است. این اجلاس از آن جهت حائز اهمیت است که در مستقل‌ترین کشور عضو این جنبش برگزار می‌شود. طبیعی است که میزبان در هر اجلاسی نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا خواهد کرد و همانند اجلاس کنفرانس اسلامی که با سخنان مقام معظم رهبری مسیر مشخصی یافت، بی‌شک میزبانی ایران بر این اجلاس نیز در جهت‌گیری و تعیین نقشه راه آن تأثیر بسزایی خواهد داشت. جنبش عدم‌تعهد به‌طور طبیعی باید با توجه به شرایط فعلی دنیا در مسیر اصلاح نظام بین‌الملل، خلع سلاح، صلح و امنیت بین‌المللی، بیداری اسلامی، توسعه پایدار و تثبیت جایگاه جنبش عدم‌تعهد در موازنه قدرت گام بردارد و این اهداف بی‌شک با میزبانی ایران به‌عنوان مستقل‌ترین عضو این اجلاس دست‌یافتنی‌تر خواهد بود.

شکی نیست که با گذشت بیش از شش دهه از حیات جنبش عدم‌تعهد، هنوز آرمان‌های اصلی این جنبش زنده و پابرجاست؛ آرمان‌هایی نظیر رهایی از استعمار، استقلال و عدم‌تعهد به قطب‌های قدرت و ارتقای همبستگی و همگرایی بین کشورهای عضو و تکیه بر پیشرفت بومی ملی که اجلاس تهران می‌تواند گام بلندی به‌سوی تحقق این اهداف باشد.

از سوی دیگر برگزاری اجلاس در ایران از جهات سیاسی پیام‌های مهمی دربردارد. موافقت اعضای جنبش عدم‌تعهد با برگزاری اجلاس سران در تهران نشان‌دهنده بی‌اعتنایی آنها به درخواست آمریکا برای در انزوا قرار دادن جمهوری اسلامی ایران در نظام بین‌الملل است. ضمن آنکه برگزاری اجلاس تهران، از توانمندی بالای جمهوری اسلامی ایران برای تنظیم و مدیریت فعالیت مجامع مهم بین‌المللی و مشارکت در روندهای معطوف به تصمیم‌سازی‌های جهانی حکایت دارد. در عین حال برگزاری این اجلاس بی‌تأثیری تحریم‌های غرب بر توانمندی مدیریتی جمهوری اسلامی ایران در سطح بین‌المللی را به تصویر می‌کشد.

موافقت با برگزاری اجلاس در تهران همچنین حاکی از جایگاه و اعتبار بالای جمهوری اسلامی ایران نزد دولت‌های مستقل نظام بین‌الملل است که جنبش عدم‌تعهد آنها را نمایندگی می‌کند می‌باشد؛ ضمن آنکه ریاست ایران بر یک نهاد مهم بین‌المللی به‌طور مؤثری بر اعتبار و شأن

منطقه‌ای و بین‌المللی ایران خواهد افزود. به مدد این اعتبار، ایران قادر خواهد بود تا از ظرفیت جنبش برای پیگیری و طرح ملاحظات خود درخصوص مسائل منطقه‌ای و جهانی از جمله جریان بیداری اسلامی بهره‌برداری کند.

اجلاس همچنین فرصت مغتنمی برای رایزنی و مذاکره به‌منظور توسعه تعاملات دوجانبه ایران با آن دسته از کشورهای عضو جنبش عدم تعهد است که در بردار سیاست خارجی ایران اهمیت فراوانی دارند.

در نهایت اجلاس تهران فرصت کم‌نظیری را جهت استفاده از ظرفیت‌های جنبش عدم تعهد در زمینه حمایت از منافع مشروع کشورهای عضو با تمرکز بر دفاع از حقوق هسته‌ای کشورمان ایجاد خواهد کرد. این امر می‌تواند زمینه تبلیغاتی مناسبی را جهت تبیین حمایت جامعه بین‌المللی از دستیابی ایران به فناوری صلح‌آمیز هسته‌ای به‌وجود آورد.

ریاست ایران بر جنبش عدم تعهد و الزامات فراروی

براساس مصوبه پانزدهمین اجلاس سران جنبش غیرمتعهدها در شرم‌الشیخ (تیرماه ۱۳۸۸) قرار است شانزدهمین اجلاس سران جنبش به میزبانی جمهوری اسلامی ایران در شهریورماه در تهران برگزار شود. مواضع اصولی و مستحکم جمهوری اسلامی ایران طی ۳۰ سال گذشته در حمایت از منافع کشورهای درحال توسعه و طرح دیدگاه‌های عدالت‌طلبانه براساس آموزه‌های اسلامی و ملی تأثیر زیادی در دیدگاه مثبت کشورهای عضو جنبش در ارتباط با کشورمان و بالطبع در حمایت از پیشنهاد میزبانی شانزدهمین اجلاس سران جنبش غیرمتعهدها در تهران داشته است. سیاست فعال ایران در قبال جنبش عدم تعهد همچنین سبب شده بود که اجلاس «حقوق بشر و تنوع فرهنگی» در سطح وزرای جنبش در سال ۱۳۸۶ و پانزدهمین اجلاس وزرای خارجه جنبش عدم تعهد در سال ۱۳۸۷ در تهران برگزار شود.

جایگاه مهم منطقه‌ای و بین‌المللی و سیاست فعال جمهوری اسلامی ایران موجب شده است تا تهران برای اولین بار ریاست جنبش عدم تعهد را از شهریور امسال برعهده بگیرد و این موضوع مسلماً اعتبار سیاسی و بین‌المللی ایران را در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی افزایش خواهد داد.

با توجه به اینکه تعداد زیادی از اعضای عضو جنبش عدم تعهد را کشورهای مسلمان تشکیل می‌دهند، جمهوری اسلامی ایران با سکنداری و رهبری این جنبش در آینده می‌تواند تأثیر و نقش‌آفرینی مثبتی در تحولات مربوط به جنبش عدم تعهد داشته باشد.

این جنبش می‌تواند یک سازوکار نهادی بسیار مؤثر را در عرصه سیاست خارجی برای ایران

فراهم کند. همان‌طور که این جنبش پیش از این هم درباره موضوعات ایران و مخصوصاً مسئله هسته‌ای حمایت‌های بسیار خوبی از خود نشان داده و در تعدیل رفتار قدرت‌های بزرگ و کشورهای متخاصم با ایران خصوصاً در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نقش مثبتی بازی کرده است.

از این رو سیاست خارجی ایران در تحولات منطقه باید کنشگری بسیار خوبی از خود نشان دهد. جنبش عدم تعهد می‌تواند نقش خوبی را در تحقق و عملیاتی کردن اهداف سیاست خارجی داشته باشد. در وضعیتی که بیداری اسلامی در منطقه در حال شدت گرفتن است و تحولات ساختاری در فرهنگ این منطقه در حال وقوع است، به نظر می‌رسد ایران می‌تواند از ظرفیت‌های جنبش عدم تعهد به خوبی بهره ببرد.

واقعیت این است که جنبش عدم تعهد با توجه به تعداد بالای کشورهای عضو و نیز جمعیت بالای تحت پوشش خود بیش از هر نهاد دیگری می‌تواند از صلاحیت نمایندگی افکار عمومی جهانی برخوردار باشد. این ویژگی سبب می‌شود که جنبش بیش از نهادهایی چون شورای امنیت که در انحصار چند قدرت انگشت‌شمار است استحقاق فعالیت به‌عنوان نماینده جامعه جهانی را داشته باشد. در دوره ریاست ایران بر جنبش عدم تعهد توجه به این ظرفیت‌ها و بالفعل کردن آن می‌تواند به‌طور ویژه در دستور کار قرار گیرد.

از سوی دیگر روندها و واقعیات کنونی نظام بین‌الملل ضرورت فعال‌تر شدن جنبش عدم تعهد را برای اثرگذاری بیشتر بر معادلات بین‌المللی افزون می‌سازد. برخی از آنها روندهایی برجای مانده از مناسبات گذشته بین‌المللی است که هنوز عامل مسلطی در معادلات جهانی به حساب می‌آیند. از جمله آنها می‌توان به رژیم ناعادلانه شورای امنیت اشاره کرد که انحصار تصمیم‌گیری در موضوعات مهم بین‌المللی را کماکان در اختیار تعدادی محدود از قدرت‌های جهانی قرار می‌دهد. این روند از سال‌ها پیش مورد انتقاد جنبش غیرمتعهدها بوده و در چارچوب دستور کار اصلاح ساختار سازمان ملل پیگیری شده است. این دستور کار در دوره جدیدی که با ریاست جمهوری اسلامی ایران بر جنبش غیرمتعهدها همراه است می‌تواند با تأکید بر رویکرد خاص تهران در مورد اصلاح نظام تصمیم‌گیری جهانی و مشارکت کشورهای دیگر در روند مدیریت جهانی با ظرفیت و کیفیت بالاتری از سوی این جنبش دنبال شود.

موضوع مقابله با یکجانبه‌گرایی در نظام بین‌الملل نیز یکی دیگر از الزاماتی است که همچنان باید در دستور کار جنبش قرار داشته باشد. سیاست حمایت از چندجانبه‌گرایی از سوی غیرمتعهدها از سیاست‌های اصلی این جنبش در دوره پساجنگ سرد بوده است. تداوم تمایلات یکجانبه‌گرایانه در تنظیم قواعد و رویه‌های بین‌المللی از سوی برخی قدرت‌های جهانی، نیاز به تقویت سیاست

حمایت از چندجانبه‌گرایی را دوچندان می‌سازد.

در همین راستا، حمایت جنبش از حقوق مسلم اعضای خود در حوزه‌های مختلف و شکستن انحصار حاکم بر نظام بین‌الملل در زمینه‌هایی چون علم و فناوری الزام دیگری است که خود می‌تواند در هموار ساختن مسیر تحقق عدالت بین‌المللی به‌عنوان یک آرمان اساسی غیرمتعهدها مورد توجه قرار گیرد. با در نظر داشتن سیاست تحسین‌برانگیز غیرمتعهدها در حمایت از برنامه‌های هسته‌ای صلح‌آمیز ایران که در بیانیه‌های این نهاد بازتاب می‌یافت، باید تأکید کرد سیاست جنبش در این زمینه و سایر حوزه‌های مرتبط با دفاع از حقوق کشورهای عضو، نیازمند انسجام و یکپارچگی است. براین اساس کشورهای عضو نباید در سایر مجامع بین‌المللی در مورد یک موضوع مشخص موضعگیری متعارضی با موضع رسمی جنبش اتخاذ نمایند. این امر نیازمند طراحی و تقویت سازوکارهای یکپارچه‌کننده مواضع اعضا در هر دو سطح اعلامی و اعمالی است.

در کنار موضوعات قدیمی، تحولات سال‌های اخیر در منطقه و جهان نیز شرایط بین‌المللی جدیدی را به‌وجود آورده که به‌طور طبیعی الزامات و دستور کار فراروی نهادهای بین‌المللی فراگیری چون عدم تعهد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. گسترش بیداری اسلامی در خاورمیانه و شمال آفریقا می‌تواند به‌صورت یک دستور کار خاص مورد توجه جنبش قرار گیرد به‌ویژه آنکه تحولات در این زمینه در حوزه کشورهای عضو جنبش عدم تعهد اتفاق افتاده است. قرار گرفتن در وضعیت «گذار سیاسی» و تلاش آنها برای «نظام‌سازی» از مهمترین مسائل مبتلابه کشورهای انقلابی است که می‌تواند مورد توجه و تمرکز جنبش قرار گیرد. به‌ویژه جنبش می‌بایست نسبت به موضوع مداخله قدرت‌های بزرگ در تحولات سیاسی این کشورها حساس بوده و استقلال سیاسی آنها را مورد توجه و تأکید قرار دهد.

مسئله مهم دیگر به ضرورت فعال‌تر شدن جنبش در روندها و موضوعات حاد و حساس بین‌المللی مربوط می‌شود. موضوع مبارزه با تروریسم از مهمترین این موضوعات است. خروج نیروهای آمریکایی از عراق و بی‌نتیجه ماندن عملیات نظامی آمریکا در افغانستان و تضعیف موقعیت این کشور تا حد اجبار به مذاکره با نیروهای طالبان همگی از شکست فاحش استراتژی مبارزه با تروریسم که از ده سال پیش از سوی آمریکا و متحدان غربی‌اش طراحی شد حکایت دارد. این درحالی است که معضل تروریسم دولتی رژیم‌هایی چون رژیم صهیونیستی همچنان به قوت خود باقی است. ناکارآمدی استراتژی مبارزه با تروریسم از سوی غرب می‌تواند فرصتی برای جنبش عدم تعهد باشد مبنی بر اینکه با ارائه تعریفی واقعی و دقیق از این معضل در به راه افتادن کارزاری جدید در مبارزه با تروریسم بین‌الملل سهیم شود.

جدا از روندهای سیاسی و امنیتی، بحران اقتصادی جهانی که از نظام‌های سرمایه‌داری غرب

آغاز شد می‌تواند محرکی برای افزایش تلاش‌ها در داخل جنبش عدم تعهد برای مشارکت در بازسازی نظام اقتصاد جهانی باشد. این امر البته پیش از هر چیز نیازمند غلبه بر ضعف‌ها و کاستی‌های اقتصادی است که این جنبش به آنها مبتلاست. تجربه نشان داده است که گروه غیرمتعهدها علیرغم برخورداری از شاخص‌های مهمی نظیر جمعیت فراوان، جغرافیای گسترده، موقعیت‌های ترانزیتی، نیروهای علمی و منابع طبیعی فراوان و... تنها در ۲۰ درصد عملکرد اقتصادی جهان تأثیرگذارند. این وضعیت نمی‌تواند برای گروهی با این گستردگی مطلوب قلمداد شود. با توجه به بروز بحران جدی در نظام اقتصادی کشورهای حوزه شمال، ضرورت دارد تا جنبش عدم تعهد که نمایندگی کشورهای جنوب و کشورهای درحال توسعه را برعهده دارد در عرصه اقتصادی نیز به پویایی و کیفیت بالاتری دست یابد. این امر بیش از هر چیز نیازمند طراحی ساختارها و سازوکارهایی برای تقویت همکاری‌های اقتصادی نزدیک میان اعضاست.

منابع و مأخذ

۱. جنبش غیرمتعهدها: از یک شروع آرمانی تا برخورد با واقعیت‌های میدانی، بررسی استراتژیک، ۱۳۹۱/۵/۲۳.
۲. رسالت عظیم ایران برای تحقق آرمان‌های جنبش عدم تعهد، خبرگزاری فارس، ۱۳۸۷/۵/۲.
۳. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال. سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، انتشارات سمت، ۱۳۸۸.
۴. شکل‌گیری، تداوم و چشم‌انداز جنبش عدم تعهد، تابناک، ۱۳۹۱/۵/۲۳.
۵. تاجیک، نصرت‌ا... . سیر حرکتی جنبش عدم تعهد از باندونگ تا هاوانا، خبر آنلاین، ۱۳۹۱/۵/۲۶.
6. Dr.Ila, Significance of Non-Alignment Movement – Today and Tomorrow, www.onlineijra.com
7. Non-Aligned Movement and the Issue of Non-Compliance, The European Journal of International Law Vol. 18 no. 3, 2007.
8. “Non-Aligned Movement: New Century; Changing Global Conditions, www.sis.gov.eg.
9. Rajiv Nayan, The Non-Aligned Movement and Nuclear Security, DSA ISSUE BRIEF, 16 March, 2012.
10. Tanya Ogilvie-White, International Responses to Iranian Nuclear Defiance: The Non-Aligned Movement: Background Information, www.nam.gov.za/background/background.htm.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۲۵۳۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: جنبش عدم تعهد: سابقه، تشکیلات و الزامات فراروی

نام دفتر: مطالعات سیاسی (گروه سیاست خارجی)

تهیه و تدوین: مهدی امیری

ناظر علمی: ناصر جمالزاده

مقتضی: معاونت سیاسی و حقوقی

ویراستار ادبی: فرزاد جعفری

واژه‌های کلیدی:

۱. عدم تعهد

۲. جنبش

۳. ساختار

۴. ایران

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱/۶/۴